

HEYBELİADA BAHİRİYE MEKTEBİ VE TÜRK EĞİTİM TARİHİNDEKİ YERİ

MUSTAFA ŞANAL* - TİMUR DEMİR**

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim alanında görülen batılılaşma tesiri ilk olarak askeri okullarla başlamıştır. Bu acıdan mühendishaneler Osmanlı İmparatorluğu'nda batı tarzı açılan eğitim kurumlarının ilk örneğini teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir¹. Devletin batı karşısında uğradığı askeri mağlubiyetler ilk olarak bu alanda ıslahatların gerekli görülmesine yol açmıştır. Açılan askeri okullara ilk defa dışarıdan hocalar getirilmiş ve ilk kez batı dilleri (İngilizce ve Fransızca) bu okullarda öğretilmeye başlanmıştır. Bu yönü ile askeri okullar, Osmanlıların batıya açılan penceresi olmuştur².

İlk mühendishane teşebbüsüne I. Mahmut döneminde, 1734 senesinde rastlanılmaktadır. Bu dönem de Comte de Bonneval'a Üsküdar'da bir humbaracı kışlası kurdurularak burada "*Humbarahane-i Mühendishane*" isimli bir dersane açılmıştır. Yenişehir Müftüsü Hacı Mehmet Efendizâde Mehmet Efendi buraya hoca tayin edilmiştir. Buraya Haseki, Boğaziçi ve Bostancı ocaklarından öğrenciler seçilerek alınmıştır³. Fakat yeniçeri tehdidi doğunca bu kurum kapatılmıştır.

* Doç.Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi, Kayseri/TÜRKİYE.

** Bilim Uzmanı, Avanos Özkonak Hacı Halil Türkan Anadolu Öğretmen Lisesi, Avanos, Nevşehir/TÜRKİYE

¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan: H. Dursun Yıldız, TTK Yay. Ankara 1992, s. 350.

² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Başlangıçtan 1999'a Kadar), 7.Baskı, İstanbul 1999, s. 125.

³ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi* (1773 - 1923), MEB Yayınları, İstanbul 1991, s. 23.

Osmanlı Devleti bir kara devleti olduğu kadar aynı zamanda bir deniz devletidir. Akdeniz'i çepeçevre saran sınırları, Karadeniz ve güneyde Hint Okyanusu, Osmanlı için donanmayı da önemli hale getirmiştir. Ama süreç içerisinde Osmanlı gerilemeye başladığı vakit kara ordusu daha önemli hâle gelmeye başlamış, deniz gücü ise yeterli ilgiyi görememiş ve kıt imkânlarını daha çok kara ordusuna harcamak zorunda kalmıştır. Meselâ donanmaya büyük önem veren Sultan Abdülaziz döneminde deniz kuvvetlerinin bütçesi 24 milyon 191 lira iken, kara ordusunun bütçesi ise 95 milyon 198 bin lira idi⁴. Görüldüğü gibi donanma bütçesi kara ordusunun bütçesinin ¼'ü kadardır. Bütün bunlara rağmen denizcilik konusunda da yenileşme teşebbüsleri de ihmal edilmemeye çalışılmıştır. Bahriye Mektebi de bu sürecin bir aşaması kabul edilebilir. Osmanlı kara ordusunu ıslah çalışmaları daha sonra donanmaya ve donanmayla ilgili alanlara da sirayet etmiştir. Donanmaya nitelikli eleman yetiştirme amacıyla eğitime önem verilmiş bunun sonucu olarak da önce *Mühendishane-i Bahri-i Hümayûn* daha sonra da *Mekteb-i Bahriye* ismini alacak olan eğitim müesseseleri açılmıştır. Denizcilik eğitimi alanında devlet eliyle yukarıda zikredilen mektep açıldığı gibi denizcilik eğitimi veren özel eğitim kurumları da açılmıştır. Bu kurumların bazıları izinsiz olarak açılmıştır. Son derece teknik olan böyle bir konuda rastgele eğitim verilemeyeceği için, Aydın, Selanik, Girit, Sayda, Kıbrıs, Biga, İzmit, Tırhala, Sakız, Bozcaada, Gemlik, İstanköy, Teke, Limni, Tekfurdağı, Erdek, Cezair-i Bahri Sefid vali ve mutasarrıflarına gönderilen emirle bu okulların açılmasına müsaade edilmemesi istenmiştir⁵. Ayrıca 1 Nisan 1851 tarihli bir belgede hangi şartlarda özel Bahriye Mektebi açacakları belirtilmiştir. Cezair-i Bahri Sefid'in muhtelif yerlerinde açılan bahriye mekteplerinde Fünûn-ı Bahriye okutulduğuna dair haberlerin payitahta ulaşması üzerine, bu şekilde ruhsatsız ve habersiz mektep açılarak talebe okutulması men edilmiştir. Bunun için gerekli usulün belirtildiği tezkirede, önce konunun mahallî idarecilere ve meclise bildirilmesi istenmiştir. Mektebin açılmasının söz konusu mahal için uygun olup olmadığına dair yapılacak meclis araştırmasının ardından uygun bulunduğu takdirde mahallî meclisin resmî yazısıyla teklif Bahriye Nezâreti Meclisi'ne iletilir. Bahriye Meclisi, mektebin açılmasını gerekli görüp izin verdiği takdirde, talebeler yapılacak imtihanın ardından açılacak mektebe kabul ve kayıt olunurlar. Bunun haricinde bir

⁴ Şakir Batmaz, *Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi*, İstanbul 2010, s. 126.

⁵ Ali İhsan Gencer, "Özel Bahriye Mektepleri Hakkında Bir Genelge (1851)", *İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7-8, 1977, s. 413-417.

usûl takip edilerek mahallî mekteplerin açılması mümkün değildir⁶. 1 Şubat 1851 tarihli başka bir belgeden de Sakız adasında ruhsat verilmiş bir bahriye mektebi olduğu anlaşılmaktadır⁷.

1. HEYBELİADA BAHİRİYE MEKTEBİNİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ

1768–1774 Osmanlı – Rus savaşı sırasında 1770 senesinde cereyan eden Çeşme faciasında donanması Ruslar tarafından yakılan Osmanlı Devleti, denizcilik eğitimi için de reformun şart olduğunu görmüş ve bu amaçla çağın şartlarına göre bir okul açılması kararlaştırılmıştır. Açılan bu ilk okul “Hendesehane” veya “Hendesehane-i Bahri” ismiyle Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın gayretleriyle İstanbul Kasımpaşa'da Darağacı denilen mevkide 18 Kasım 1776 tarihinde kurulmuştur⁸. Okulun kuruluşunda Baron de Tott ve Kappel Mustafa Ağa'nın etkileri önemlidir⁹. Hendesehane'nin ilk hocası Cezayirli Hasan Hoca isimli bir denizci idi. Bu şahsın İtalyanca ve Fransızca'yı iyi bilen bir kişi olduğu bilinmektedir. Başlangıçta dört sınıf olarak kurulan mektep, biri güverte subayı ve kaptan, diğeri inşâiye mühendisi yetiştirmek üzere iki kısımdan müteşekkildi. Güverte sınıfında okuyanlar okulu bitirince gemilerde sırasıyla jurnal hocası (mal sorumlusu), çorba hocası (ikmal subayı), baş hoca (seyir subayı) oluyor ve nihayet tekrar sınavdan geçirilerek gemi kumandanlığına yükseliyorlardı. İnşâiye sınıfında okuyanlar ise tersanelerde gemi inşa mühendisliğine ayrılıyorlardı¹⁰.

Hendesehane'nin açılmasından bir müddet sonra Hendesehane'nin bulunduğu yer ihtiyaca cevap veremediğinden Tersane Emini Mehmet Atullah Bey döneminde 1784 senesinde şimdiki Camialtı denen yerde bir kaç odadan müteşekkil yeni bir mühendishane binası yapıldı¹¹. Ruslar Kırım'ın işçilerine karışmalarından dolayı Osmanlı Devleti tedbir olarak Fransa'dan kale ve istihkâm subayları getirdi. Bu subayların o günün şartlarında eğitim verebilecekleri başka bir okul olmadığı için bu hendesehanede kurs mahiyetinde ders vermeleri uygun görüldü¹². Bu mühendisler, 1788 yılında Rusla-

⁶ BOA, A. MKT. UM, 54/17.

⁷ BOA, İ. MVL, 199/6201.

⁸ TDV İslâm Ansiklopedisi, “Bahriye Mektebi” maddesi c. 4, İstanbul 1991, s. 509.

⁹ Şakir Batmaz, *Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi*, s. 89.

¹⁰ TDV İslâm Ansiklopedisi, “Bahriye Mektebi” maddesi c. 4, s. 509.

¹¹ Fevzi Kurtoglu, *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1928-1939)*, Genel Kurmay Bşk. Deniz Şubesi Yay., İstanbul 1941, s. 3.

¹² TDV İslâm Ansiklopedisi, “Bahriye Mektebi” maddesi c. 4, s. 509.

rın Avusturya vasıtasıyla Fransızlara etki etmeleri sonucu geri çağırılmışlardır. Bunun üzerine sürekli olarak kara istihkâm ve topçu yetiştirmek için 1795 yılında Halıcıoğlu'nda “*Mühendishane-i Berri-i Hümayûn*” ismiyle yeni bir okul açılmıştır. Bu esnada deniz mühendishanesinin ismi de “*Mühendishane-i Bahri-i Hümayûn*” olarak değiştirilmiştir¹³.

1807 senesindeki Kabakçı Mustafa İsyanı mektep için tam bir duraklama dönemi olmuştur. Bu olay ve sonrasında gerçekleşen taht değişiklikleri mektebin bir hayli ihmal edilmesine sebep olmuş bu durum okulun gelirlerine de yansımıştır. Bunun neticesi olarak talebeler ve hocalar parasızlık yüzünden okul dışında işler bulmaya başlamışlardır¹⁴. Bu sıkıntılı dönemde 1821'de Kasımpaşa'da çıkan yangın tersaneye de sıçramış, pek çok yerle birlikte mektep binası da yanmıştır¹⁵. Yangından sonra bir sene kadar mektep, Emin Köşkü ve Çorlulu Ali Paşa Camii gibi yerlerde eğitim yaptıktan sonra Parmakkapı civarında bulunan Errehane (bıçkı mağazası) tadil edilerek burası mektep binası olarak kullanılmaya başlanmıştır¹⁶.

Mühendishane-i Bahri Hümayûn, III. Selim zamanında girilen reform hareketleriyle daha da geliştirilmiş ise de 1828–1829 Osmanlı–Rus harbinde ne Mekteb-i Bahriye'den yetişmiş bir kaptana ne de kara mühendishanesinden yetişmiş bir subaya rastlanmamıştır¹⁷.

2. MEKTEBİN HEYBELİADA'YA TAŞINMASI VE MEKTEBİN İNŞASI

II. Mahmut döneminde yeniçeri ocağının da kaldırılmasıyla özellikle askeri eğitim kurumları noktasında yenilik faaliyetleri başlatılmıştır. Askeri eğitim alanındaki bu değişikliklerden Mekteb-i Bahriye de nasibini almıştır. Nitekim II. Mahmut orta havuzun inşaatı dolayısıyla Divanhane'ye geldiği vakit Bahriye Mektebi'nin içinde bulunduğu sıkıntı kendisine iletilmiş ve bunun neticesi olarak yeni bir mektep inşası için müsaade alınmıştır¹⁸. 1828 yılında şu anda Kasımpaşa Deniz Hastanesi olarak kullanılan yerde bulunan Gazi Hasan Paşa konağı satın alınarak yıkılmış ve yerine 400 öğrenci kapasiteli yeni bir mektep inşasına başlanmıştır¹⁹. Mevcut mektep geçici olarak

¹³ TDV İslâm Ansiklopedisi, “Bahriye Mektebi” maddesi c. 4, s. 510.

¹⁴ Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filasalar*, Matbaa-i Bahriye, Nisan 1329, s. 71–79.

¹⁵ TDV İslâm Ansiklopedisi, “Bahriye Mektebi” maddesi c. 4, s. 510.

¹⁶ Fevzi Kurtoğlu, *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1928–1939)*, s. 14.

¹⁷ Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789–1867)*, TTK Yayınları Ankara, 2001, s. 261.

¹⁸ Fevzi Kurtoğlu, *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1928–1939)*, s. 17.

¹⁹ TDV İslâm Ansiklopedisi, “Bahriye Mektebi” maddesi c. 4, s. 510.

Heybeliada'da bulunan Levent Kışlası'na taşınmıştır. Buradaki kışlanın tamir ve tadili için yapılan çalışmalara dair elimizde bulunan bir belgede buraya harcanan masrafın bir kısmı belirtilmektedir. Belgede Mürefteci Oyarnoz Reisten alınan 55300 adet kiremiden bedeli olarak 4147 kuruşun tersane hazinesi tarafından karşılandığı ifade edilmektedir²⁰.

Patrona Mustafa Paşa'nın mektep nazırlığına getirilmesi mektepte pek çok değişikliği de beraberinde getirmiştir. 1847 senesinde nazırlığa getirilen Mustafa Paşa ilk olarak bir lâyiha hazırlamıştır. Bu layiha ile okul düzenli, planlı ve çağın gereklerini yerine getirmeye çalışan bir eğitim kurumu olmaya doğru yol almaya başlamıştır. Mustafa Paşa'nın hazırladığı layihada mektebin durumu şu cümlelerle ifade edilmiştir²¹:

Halen (1848) mektepte mevcut öğrencilerin çoğunluğu sabi olup henüz ne Kur'an-ı Kerim okuyabiliyorlar ne de doğru dürüst yazı yazabiliyorlar. Okulda bir müddet bunların öğrenilebilmesi için öğrencilere zaman ayrılmaktadır. Bundan böyle okula öğrenci kaydolurken 14-16 yaş arası öğrencilerin alınmasına ve Kur'an-ı Kerimi hatmetmiş ve yazı yazmayı öğrenmiş olmak şartı aranmasına.

Mektep nazırı Patrona Mustafa Paşa, kaleme aldığı layihada mektebin Kasımpaşa'daki binasının 400 kişilik olarak yapılmış olmasına rağmen okulun bu kadar öğrenciyi alacak kapasitede olmadığını belirtmiştir²². Ayrıca mektebin fiziksel imkânları açılması düşünülen Bahriye İdadisi'nin yapılması için gerekli olan alana da müsait değildi. Buna mukabil Heybeliada hem bahriye hem de idadiye sınıflarını barındıracak mekânsal bir konuma sahipti. Askeri deniz hastanesi açılmak istendiğinde tersaneye yakın oluşu, tepede havadar bir yer olması gibi sebeplerle Kasımpaşa'daki Bahriye Mektebi'nin bulunduğu yer bu iş için uygun görülmüştür. Heybeliada'da daha önce mektep olarak kullanılan yer, daha da genişletilerek mektebin buraya taşınması için çalışmalar başlatılmıştır. Deniz Müzesi Arşivi'nde bulunan bir belgede bu konuya değinilerek ve ilgili arşiv belgesinde şu ifadelerle yer verilmiştir:

Ma'lûm-ı übbet-melzûm-ı âsafâneleri buyurulduğu üzere adada bulunan atık Mekteb-i Bahriye'nin tamirâtı icabiyesi bi'l-icra mekteb şâkirdânının oraya nakil olunması...²³

Bu gibi sebeplerle Mekteb-i Bahriye'nin Heybeliada'daki eski kışlasına, ondan boşalacak yere de Sakızağacı'ndaki Bahriye Hastanesi'nin taşınması-

²⁰ BOA, C. BH, 125/6079.

²¹ Rasim Ünlü, *Deniz Lisesi Tarihçesi*, DKK Yay., s. 11.

²² Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, DKK yayını, s. 38.

²³ DMA, MKT, 4/60.

na karar verilmiştir. Mekteb-i Bahriye'nin Heybeliada'ya nakli "*Nevsal-i Osmani*'de 14 Aralık 1851 Cumartesi günü olarak gösterilmiştir²⁴. 20 Haziran 1852 tarih ve 472 sayılı Takvim-i Vekâyi gazetesinde padişahın "*Mekteb-i Bahriye'de taallüm-i fînun etmekte olan şakirdânın icrâ-yı usul-i intihâniyyeleri zımında mâh-ı mezkûrun on dördüncü günü cumartesi günü Feyz-i Bahrî vapur-ı hümayûnu ile mezkûr adayı teşrif ettiği*" haberi verilmektedir. Bu durum mektebin 1851–1852 öğretim yılını Heybeliada'da tamamladığını göstermektedir. Sultan Abdülmecit'in Bahriye Mektebi'ne yakın alâka gösterdiği Takvim-i Vekâyi'nin haberlerinden anlaşılmaktadır. Mektebin fiziki durumuna gelince; bina 34 odalıdır. Mektebin 30 yataklı bir hastanesi, eczanesi, matbaası, mücellithanesi ve büyük bir kütüphanesi mevcuttur. Daha sonraki dönemde mektebin mevcut yapısının kifayet etmemesi sebebiyle koşullar ile okulun nazırlık dairesinin üstüne bir kat daha ilave edilmesine lüzum görüldüğü belirtilerek; inşaat maliyeti olarak 346 bin 526 kuruş Osmanlı lirası gerektiği ifade edilmiştir²⁵. Lüzum görüldükçe başka ilaveler yapıldığı da bilinmektedir. Nitekim 1891 tarihli bir belgede mektebe Tüccar Kaptan Mektebi ve Torpido Mektebi açıldığı için ilave inşaata lüzum görüldüğü ve bu inşaat için ödenek tahsis edildiği görülmektedir²⁶.

3. MEKTEBE KAYIT-KABUL ŞARTLARI

3.1. Talebenin Yaş Sınırı

1838 senesinde hazırlanan kanunnamede mektebe alınacakların yaşının 12, nihayet 10 yaşından küçük olmayacakları belirtilmiştir²⁷. Fakat bu tarihte okulun eğitim süresi 8–9 seneyi bulmaktaydı. Bu yüzden okula küçük yaşta talebe alınmaya başlanmıştır. Bundan sonraki süreçte Bahriye mektebine genel olarak 13 ilâ 17 yaşları arasındaki öğrenciler alınmıştır. Bu durum Patrona Mustafa Paşa'nın hazırladığı layihada da ifade edilmiş ve mektebe alınacak öğrencilerin yaşının 14 ilâ 16 olması gerektiği belirtilmiştir²⁸. Mektebe bu yaşlarda alınan talebenin mektepteki mesleğe dönük dersleri takip etmede yaşadığı zorlukların, eğitim-öğretim açısından arzu edilen hedefe ulaşılmasını geciktirdiği fark edilmiş, bu duruma çözüm yolları bulunmaya çalışılmıştır²⁹. Bu istenilmeyen durumu önlemek amacıyla Bahriye Mektebi'nin idadî (lise) kısmının kurulmasına karar verilmiştir³⁰.

²⁴ Kenan Sayacı, *a.g.e.*, s. 40.

²⁵ DMA, MKT, 1305/32.

²⁶ BOA, Y. PRK. BŞK, 17/45.

²⁷ Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, s. 25.

²⁸ Fevzi Kurtoglu, *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1928–1939)*, s. 24.

²⁹ Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, s. 43.

³⁰ Rasim Ünlü, *Deniz Lisesi Tarihçesi*, s. 14.

1852 tarihli bir belgede mektebe müracaat eden bir öğrencinin yaşının büyük olması nedeniyle mektebe alınmaması kararlaştırılmıştır³¹. 1857 tarihli bir belgede ise rüşdiyeyi bitiren öğrencilerin Şaban ayında imtihan edilmek suretiyle gereği kadarının Mekteb-i İdadîye-i Şâhâne'ye kabul edildiği, burada gerekli eğitimi alanların Mekteb-i Bahriye'ye alındığı ve bu öğrencilerin 11 ilâ 13 yaşlarında oldukları vurgulanmıştır³². Bu şarta daha sonraki senelerde de sıkı bir şekilde riayet edilmiştir. 1892 tarihli bir belgede ise mektebe kayıt için gönderilen talebelerin bazılarının yaşlarının 18'i geçmesi dolayısıyla mektebe kayıtlarının mümkün olmayacağı belirtilmiştir³³. 1860 tarihli başka bir belgede, Mekteb-i Bahriye'ye alınacak öğrencilerin yaşlarının 13'ten fazla olmaması gerektiği belirtilerek, rüşdiyeyi bitiren öğrenciler arasından seçilecek öğrencilerde bu şartın da aranması gerektiği ifade edilmiştir³⁴. 1876 tarihli başka bir belgede de Girit eyaletinde bulunan bir öğrencinin gerekli şartları hâiz olduğu ifade edilmiştir³⁵. Deniz Müzesi'nde bulunan ve 8 Ekim 1897 tarihinde Bahriye Mektebi'nden gönderildiğine dair üzerine not düşülen matbu bir kitapçıkta yer alan nizamnamede, bu konuyla ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Kitapçığın içerdiği nizamnamenin yürürlüğe girdiği tarih belli değildir. Kitapçığın 13. sayfasında bu konuyla ilgili olarak şu bilgiler verilmiştir: Mektebe kayıt olacak talebenin yaşı 12'den az ve 16'dan çok olmamalıdır. Bedenen ve ruhen sağlam olup olmadığı heyet-i sıhhiye tarafından kontrol edilmelidir. 1915 tarihli nizamnamede mektebe alınacakların idadî, sultani bitirenlerin 15 yaşından küçük 17 yaşından büyük olmamaları gerektiği belirtilmiştir³⁶.

3.2. Kaydı Yapılacak Öğrencinin Mezun Olduğu Okul

Mektep nazırı Patrona Mustafa Paşa 1848 senesinde hazırladığı layihada mektebe rastgele öğrenci alındığını, alınan öğrencilerin bazılarının okuma yazmayı bile iyi bilmediğini müşahede etmiş ve öğrenciyi hazırlayacak mektepler açılana kadar zabitan ve bahriye mensuplarının çocuklarının öncelikle mektebe alınması gerektiğini vurgulamıştır. Zabitan ve bahriye mensuplarının çocuklarından mektebe yeteri kadar talebe temin edilemez

³¹ BOA, A. MKT. NZD, 51/48.

³² Kenan Sayacı, *a.g.e.*, s. 43.

³³ DMA, MKT, 739/14.

³⁴ BOA, A. MKT. NZD, 312/49.

³⁵ BOA, MF. MKT, 38/70.

³⁶ DMA, MBN, 57/73.

ise; okuma yazma bilen, Kur'an-ı Kerim'i hatmetmiş, 14–16 yaşlarındaki gençlerden okula de öğrenci alınabileceği layihada belirtilmiştir³⁷.

Mektebe, öğrenci hazırlayan okulların açılması ülke genelinde zaman alacağı için Patrona Mustafa Paşa'nın gayretleriyle 1852 senesinde Bahriye İdadisi'nin açıldığı görülmektedir³⁸. Bu konuyla ilgili olarak rüşdiye açma teşebbüsü de görülmüştür. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1852 tarihli bir belgede, Mekteb-i Bahriye'ye ittihaz olunmak üzere Kasımpaşa'da bulunan Piyale Paşa Mektebi'nin rüşdiye olarak açılması için teşebbüs edildiği anlaşılmaktadır³⁹. 1864 tarihli bir belgede ise mektebe kaydolacakların rüşdiye mezunu olmaları gerektiği belirtilerek bu şartları taşımayan bir adayın müracaatının reddedildiğini vurgulanmıştır⁴⁰. 1877 tarihli bir belgede ise *1874 tarihinde Kasımpaşa'da Bahriye Rüştiyesi'nin* açıldığı ifade edilmektedir. Bu belgede bahriyenin eğitim kalitesini artırmak için kurulan komisyon kararıyla bu rüşdiyenin ihdas edildiği ifade edilmiştir. Yine belgeden anlaşıldığı kadarıyla geçen üç sene zarfında mektep bekleneni vermekten uzak bir görünüm vermiştir. Çünkü bahriyenin talebe ihtiyacını karşılamak üzere kurulan bu okul, yapılan imtihanlar sonucunda ancak 18–20 öğrencisini Mekteb-i Bahriye'ye gönderebilmiştir. Oysa Mekteb-i Bahriye'nin senelik öğrenci ihtiyacı 50 civarındaydı⁴¹. Rüştiyenin yetersizliğinin daha sonraki senelerde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1883 tarihli bir belgede de bu duruma değinilmiş ve Bahriye Mektebi'ne yeterince talebe temin edemeyen Bahriye Rüştiyesi'ne ilaveten talebenin bir kısmının Mekteb-i Harbiye'ye bağlı rüştiyelerden sağlanması talep edilmiştir⁴². Mektebin öğrenci ihtiyacı için 1875 tarihli bir belgede ise sahil eyaletlerinden de öğrenci alınmasına karar verilmiştir⁴³. 1877 tarihli başka bir belgede ise sahil eyaletlerinden de mektebe öğrenci alındığı şu ifadelerle vurgulanmıştır⁴⁴:

Kirameddin mekteb-i rüşdiyesinde ikmal-i tahsil ederek bâ-şehadetname çıkup Dersaadet'e gelmiş olan Ahmet Şevki Efendinin Mekteb-i Bahriye-i Şahane şâkirdânı silkine kayd ve idhal olunması hakkında verdiği arzuhal leffen takdim kılındı. Sevahilde bulunan rüşdiye mekteplerinden Mekteb-i Bahriye-i Şahane'ye girmek isteyen

³⁷ Fevzi Kurtoğlu, *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1928–1939)*, s. 24.

³⁸ Rasim Ünlü, *Deniz Lisesi Tarihçesi*, s. 14.

³⁹ BOA, A. AMD, 28/51.

⁴⁰ DMA, MKT, 60/38.

⁴¹ DMA, ŞUB, 139/32A.

⁴² DMA, MKT, 396/75.

⁴³ DMA, MKT, 215/34.

⁴⁴ BOA, MF. MKT, 50/39.

şâkirdânın haziran ibtidasında Deraliyye'de bulunması karar-ı vaki ik-tizasından bulunmuş olduğundan mumaileyhin dahi ber-mûceb-i karar mekteb-i mezbûra ahz ve kabulü himem-i aliyye-i kerimânelerine mütevakkıfıdır. Ol bâbda

Osmanlı donanmasının gelişmesi için gelen subaylardan birisi olan Alman Starcke Paşa, 1885 senesinde hazırladığı bir layihada Bahriye Mektebi'ne öğrenci alınması konusuna değinmiştir. Paşa'ya göre Bahriye Mektebi'nin de Harbiye Mektebi gibi mektebe öğrenci hazırlayan bir değil daha fazla rüşdiyeye ihtiyacı vardı. Çünkü mevcut Kasımpaşa Rüşdiyesi'ne tersanede çalışan insanların çocukları gitmekteydi. Bu durum, Bahriye Mektebi'ne sadece sosyo-kültürel açıdan düşük seviyeli ailelerin çocuklarının gitmesine neden olmaktaydı. Bu sebepten ötürü sosyo-kültürel düzeyi yüksek olan aileler çocuklarını buraya göndermek istememekteydi. Ayrıca Bahriyelilerle Harbiyelilerin eşit konuma getirilmesi de gerekmekteydi. Çünkü Bahriyeli bir subay Harbiyeli bir subaydan daha uzun sürede terfi etmekteydi. Bu durum mektebe olan talebi azaltan sebeplerden birisiydi⁴⁵.

3.3. Gayrimüslim Öğrencilerin Mektebe Kabulü

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda azınlıklar meselesi ile bir hayli uğraşmak zorunda kalmıştı. Batılı devletlerin baskısıyla azınlıklarla ilgili kararlar alınmış ve uygulanmaya da çalışılmıştır. Azınlıklarla ilgili konulardan birisi de azınlıkların askerlik meselesidir. Tanzimat Fermanı ile birlikte azınlıkların orduya kabul edilmeleri de karara bağlanmıştı. Bu durumun bir yansıması olarak azınlık mensupları Bahriye Mektebi'ne girmek için müracaat etmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak elimizde, Ermeni talebelerin mektebe kabul edilmeleri konusunda mektep nazırlığına Tersane-i Âmire kumandanlığından yazılmış bir tezkire mevcuttur. 1895 tarihli bu belgede, patrikhane tarafından seçilmiş olan altı Ermeni talebenin mektebe kabul edilmeleri istenmiş ve bu istek şu sözlerle dile getirilmiştir⁴⁶:

Mekteb-i Bahriye harbiye sınıfına kayd olunmak üzere patrikhanece intihab olunan altı nefer Ermeni şâkirdânın esamisini... vürud eden bir pusula leffen taraf-ı.... gönderilmiş olduğundan usulü daire-since imtihanlarının icra ve me'mur mukteziyenin ifası beyanına ibtidar olundu.

⁴⁵ Selman Soydemir, *Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18 ve 19. Yüzyıllar)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007, s.120-121.

⁴⁶ DMA, TRS, 988 A/32.

Belgede altı Ermeni talebenin isimleri de ayrıca belirtilmiştir. 1909 senesine ait bir belgede ise Nikola ve Mihran Efendilerin Bahriye Mektebi'ne başvuru yaptıkları ama okul mevcudunun dolu olması sebebiyle kabul edilmediği belirtilmiştir. Fakat gayri müslim talebelerin mektebe kabul edilmemelerinin yanlış anlaşılacağı belirtilerek müracaat eden bu gayri müslimlerin imtihanlarının usulünce yapılarak mektebe kabul edilmelerinin gerektiği de vurgulanmıştır⁴⁷.

4. MEKTEPTE EĞİTİM VE ÖĞRETİM

4.1. Mektebin Eğitim Süresi

Mektebin eğitim-öğretim süresi zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Bu durumun temel sebebi mektebin kuruluş yıllarından itibaren tam manasıyla bir sisteme oturtulamaması, Osmanlı eğitim sisteminin bir bütünlük arz etmemesinden kaynaklı olarak mektebe öğrenci hazırlayan okulların yeterli olmaması ve de değişen teknik gelişmelerin öğrenilmesi için mektebin süresinin defaten düzenlenmesidir. Mektebin süresi ile ilgili olarak ulaşılabilen en eski belge 1840 tarihlidir. Bu belgeye göre okul 4 senedir. Belgeye göre bu durum mektep ile ilgili kanunname de mevcuttur⁴⁸:

Mekteb-i Ulûm-ı Bahriyede talim-i ulûmu bahriye meşgul ve müstahdem şâkirdân ber muceb kanunname-i hümayun dört sınıfa münkasem olup...

1846 senesinde de mektebin 4 sene olarak öğrenime devam ettiği, o sene yapılan imtihanlarda talebenin durumu hakkında bilgi veren belgeden anlaşılmaktadır⁴⁹. 1848 senesinde Patrona Mustafa Paşa tarafından hazırlanan layihada da mektebin dört seneden ibaret olduğu anlaşılmaktadır⁵⁰.

Osmanlı denizciliği ile ilgili olarak önemli çalışmaları olan Süleyman Nutki Bey'in hatıratından anlaşıldığı kadarıyla da mektebin harbiye kısmı 2 sene nazari ve 2 senesi de gemilerde olmak üzere amelî, toplamda da idadî hariç 4 sene idi⁵¹. 1875 tarihli bir belgede mektep için hazırlanan bir ıslahat raporu görülmektedir. Bu rapora göre mektep süresi 2 sene nazari ve 2 senede gemilerde uygulama olmak üzere idadî hariç 4 senedir. Bu süre öğrencilerin iyi yetişmesi yeterli olarak görülmemiş, mektepteki nazari

⁴⁷ DMA, MKT, 1672/4

⁴⁸ BOA, İ. HR, 4/164.

⁴⁹ DMA, ŞUB, 4/59 A.

⁵⁰ Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filasalar*, s. 14.

⁵¹ Nurcan Bal, *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, GKB. DKK Yay. İstanbul 2003, s. 4- 21.

eğitim 3 seneye çıkarılmış, amelî eğitim de 2 sene olarak devam etmiştir. Böylelikle okulun toplam süresi beş seneye çıkarılmıştır. Raporda talebelerin Harbiye Mektebi talebesi gibi üçüncü sınıfın sonunda mülâzım-ı sanî rütbesini alması gerektiği vurgulanarak gemi eğitiminin sonunda da mülâzım-ı evvel olarak Bahriye'ye nasb edilmelerinin gerektiği belirtilmiştir⁵². Aynı raporda makine ve inşâiye sınıflarının eğitim süresi de 3 seneden 4 seneye çıkarılmıştır. Sebep olarak da bu sınıfların derslerinin daha ağır olması gösterilmiştir. Bu öğrenciler de diğerleri gibi üçüncü sınıfın sonunda mülâzım-ı sanî rütbesi ile mezun olacaklar ve bu rütbeyle mektepte bir sene daha eğitim gördükten sonra mülâzım-ı evvel olarak Bahriye'ye nasb olacaklardır. Böylelikle dört senelik idadî süresi ile birlikte mektep bahriye sınıfları için 9, makine ve inşâiye için ise 8 sene olmuştur⁵³. Muhtemelen 1876 senesine ait bir belgede ise bu sene mektebe başlayacakların yeni nizama geçiş sürecinde mektepte öğrenci sayısı anlamında bir sorun olacağı için eskiden olduğu gibi 2 sene nazari, 2 sene de denizlerde amelî eğitim alacakları belirtilmiştir. Yine aynı belgeye göre öğrenciler 2. sınıfın sonunda mülâzım-ı sanî rütbesini alacaklar, amelî eğitimden sonra da mülâzım-ı evvel rütbesiyle donanmaya nasb edileceklerdir.⁵⁴ 1876 tarihli Babıâlî'ye gönderilen bir belgede de aynı duruma değinilmiş ve mektebin eğitim süresinin bahriye sınıfları için 2 sene nazari ve 2 sene amelî olmak üzere 4 sene olduğu belirtilmiştir. Aynı belgeye göre makine ve inşâiye sınıfları 3. senenin sonunda mülâzım-ı sanî rütbesiyle mektepte bir sene daha okuduktan sonra mülâzım-ı evvel rütbesiyle fabrikalar ve inşâiye resim hanesine gönderilmeleri ve mektebin tatil günlerinde de eğitim yapması için mektep önünde sürekli bir geminin bulundurulması konusuna yer verilmiştir.⁵⁵

1881 tarihli bir belgede ise o seneye mahsus olmak üzere talebenin erken mezun edildiği görülmektedir. Belgede bölüklerdeki subay açığının idare edilemez durumda olduğu belirtilerek son sınıf talebelerinin hemen gemilere çıkarılması ve talim gemisinde geçirilecek sürenin zabıt olarak kabul edileceği belirtilmiştir.⁵⁶ 1902 senesinde mektepten mülâzım-ı sanî olarak mezun olan ve donanma subayı olarak görev yapmış olan Emin Yüce'nin hatıratına göre de mektep 4 sene idadî, 2 sene bahriye ve iki sene de

⁵² BOA, İ. MMS, 52/2262, DMA, MKT, 194/18, MKT, 241/33.

⁵³ BOA, İ. MMS, 52/2262, DMA, MKT, 194/18, MKT, 241/33.

⁵⁴ DMA, MKP, 1/33, 34, 35, MKP, 1/35.

⁵⁵ DMA, MKT, 239/13.

⁵⁶ DMA, MKT, 349/12.

talim gemisindeki eğitimle toplam 8 senedir.⁵⁷ 1912–13 senesinde bahriye salnamesinde şu bilgiye rastlanmıştır⁵⁸.

Yeni kabul edilen program mucibince Mekteb-i Bahriye'de talebe dört sene tahsil eder. Bunun ikmalini müteâkib yine talebelikle bir sene mekteb gemisinde ve ba'dehû mühendislikle üç sene donanmada bulunarak bu suretle ceman sekiz sene tahsili müteâkib mülâzım rütbesine nail olur. Bundan sonra da ihtiyac ve istidâda göre seyr-i sefâin, topçuluk, torpido ve elektrik ve çarkçılık ihtisası şubelerine tefrik edilerek ayrıca tahsilde bulunurlar.

Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere 1912–13 yılları arasında Bahriye Mektebi'nin öğrenim süresi, 1902 yılında olduğu gibi, 8 yıl idi. Bu sekiz yılın 4 yılı Bahriye mektebinde, bir yılı mektep gemisinde ve 3 yılı da donanmada aktif görev halinde geçirilmekte idi.

4.2. Mektebin Öğrenci Sayısı

Mektebin öğrenci sayısı zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Bu durumun sebebi mektebin zaman içerisindeki geçirdiği değişim ve donanmanın subay ihtiyacıdır. 1837 senesindeki okul mevcudu muhtemelen 200 civarındaydı.⁵⁹ 1840 senesinde ise mektebin mevcudu 230 kişidir.⁶⁰ 1840'ların ortalarına doğru ise talebe mevcudu 407 kişi civarındadır.⁶¹ 1846 tarihli bir belgede kaptanpaşa tarafından mektep mevcudunun artırılmasının talep edildiği ve bunun da kabul edildiği anlaşılmaktadır. Belgede öğrenci sayısının artırılmasından bahsedilmişse de sayı belirtilmemiştir⁶².

1848 senesinde Patrona Mustafa Paşa talebe sayısının 140 ile sınırlandırılması gerektiğini belirtmiştir⁶³. 1855 senesine ait olması muhtemel bir belgede ise talebe sayısının artırılmasının lüzumundan bahsedilmiştir. Belgeye göre mektebe 40 talebe ilavesiyle mektep mevcudu 180'e ulaşmıştır. Böylece 25 talebeden oluşan 1.sınıf talebesi 30'a çıkmıştır. Ayrıca idadîdeki öğrenci sayısı 1., 2. ve 3. sınıflarda da 25'den 30'a yükselmiştir. Belgede

⁵⁷ Şakir Batmaz, *Abdulhamit Donanmasında Bir Bahriyeli*, s. 32.

⁵⁸ *Bahriye Salnamesi*, On Sekizinci Tertip, Matbaa-i Bahriye, Sene 1328, s.43

⁵⁹ Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, s. 23.

⁶⁰ Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu(1789*
1867) s. 266.

⁶¹ Ali İhsan Gencer, *a.g.e.*, s. 269.

⁶² BOA, A.MKT. NZD, 189/13.

⁶³ Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filasalar*, s. 17.

ayrıca bu durumun mektep kanunnamesine zeyl edilmesi de istenmiştir⁶⁴. Sultan Abdülaziz döneminde okul ortalama senede 40 mezun vermektedir⁶⁵. 1871 tarihli bir belgede mektebin senelik 25 mezun verdiği ve bunun yetersiz olduğu belirtilerek, mektebin daha fazla mezun vermesi için mevcudunun artırılarak toplam mevcudun 340 çıkarılmasının istendiği görülmektedir⁶⁶.

1873 tarihli bir belgeden de mektebe 72 kişilik bir ilaveyle mektep mevcudunun 368 kişiye ulaştığı anlaşılmaktadır.⁶⁷ Belgeye göre idadî kısmının birinci sınıfı olarak nitelendirilebilen ihtiyat sınıfı 60, 2, 3 ve 4. sınıfları ise 44 kişi olarak düzenlenmiştir. Bahriye kısmında ise bahriye sınıfları birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar 40'ar kişi olarak, makine ve inşâiye sınıfları da birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar 4'er kişi olarak düzenlenmiştir. Böylece mektebin idadî kısmı toplam 192, bahriye kısmı ise toplam 176 kişiden oluşmuştur. 1888 senesinde ise mektepte bahriye kısmının birinci sınıfında 32, ikinci sınıfında 28, idadî sınıflarda ise 209 talebe bulunmaktaydı⁶⁸. 1889 tarihli bir belgede donanmada ki mevcut torpido istimbotlarının an be an arttığı belirtilerek bunların idaresi için gerekli olan zabitanın yetiştirilmesi için Bahriye Mektebi'nin mevcudunun artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu belgeye göre mektebe 36 talebe daha alınarak mevcudun 320 öğrenciye çıkarılması kararlaştırılmıştır⁶⁹. 1906 senesine ait başka bir belgede de öğrenci mevcudun azaltılması istenmektedir. Belgeye göre mektebin öğrenci mevcudu mektebin kapasitesinin oldukça üstündedir. Bunun sonucu olarak da mektepten fazla zabitan mezun olmaktadır. Bu durumun sebebi de her sene mektep kapasitesinden fazla talebenin mektebe kabul edilmesidir. Mektebi normal bir sayıya getirmek için birkaç seneye mahsus 25 talebenin mektebe kabul edilmesi gerektiği ifade edilmiştir⁷⁰. Osmanlı donanmasının subay ve diğer ihtiyaç duyduğu personeli devrin şartlarına göre yetiştirmek için açılmış olan Bahriye Mektebi, bu ihtiyaca tam olarak cevap verebilmiş değildir. Nitekim hiçbir zaman Osmanlı Donanması'nda 500'den fazla Bahriye Mektebi mezunu zabıt bir arada bulunmamıştır⁷¹.

⁶⁴ BOA, A. AMD, 67/95.

⁶⁵ Şakir Batmaz, *Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi*, s. 128.

⁶⁶ DMA, MKT, 140/44.

⁶⁷ BOA, A. MKT. MHM, 459/64.

⁶⁸ Şakir Batmaz, *II. Abdülhamit Devri Osmanlı Donanması*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 2002, s. 110.

⁶⁹ BOA, İ. MMS, 106/4535, DMA, MKT, 580/11.

⁷⁰ BOA, Y. MTV, 290/17, DMA, EHB, 44/132.

⁷¹ Şakir Batmaz, *Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi*, s. 128.

4.3. Mektepte Okutulan Dersler

Mektepte okutulan veya okutulacak dersler konusu mektebin kuruluşundan itibaren önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bazen ders programının içeriği bazen dersi okutacak hocaların temin edilmesi konusu sorun teşkil etmiştir. 1838 senesinde Meclis-i Bahriye ve Hükümet tarafından çıkarılan bir kanunnamede okulda; hendese, logaritma, mesaha fenni, müsellesat-ı müsteviye, hesap, cebir, müselleat-ı küreviye, heyet, ebad-ı kevakib, arz ve tül meçhûtunu istihrac, resim, Türkçe kitabet, Arabî, Farsî derslerinin okutulması öngörülmüştür.⁷² 1840 tarihli bir belgede ise mektebin dört sınıftan müteşekkil olduğu ve herbir sınıfta şu derslerin okutulduğu belirtilmiştir⁷³:

Mekteb-i Ulûm-ı Bahriye'de ta'lim-i ulûm-ı bahriye ile meşgul ve müstahdem şâkirdân ber muceb kanunnâme-i hümâyûn dört sınıfa münkasem olub sınıf-ı râbî şâkirdânı ulûm-ı hesap logaritma ve fenni mesâha ve oktant vesair alât-ı irtifaiye ile ihzâr-ı nefa' eylemek ve sınıfı sâni şâkirdânı müsellesat-ı müstevi bahriye ve ulûm-ı cebr ve mukabele sınıf-ı evvel şâkirdânı müsellesat-ı küreviye ve heyet ve ibâd-ı kevâkib ile arz ve tül ve istihrac eylemek hususatlarını daima ta'lim etmek kanunnâme-i hümâyûn muktezasından olub...

İncelenen dönemle ilgili olarak Osmanlı Bahriyesinde bulunan yabancı uzmanlardan Sir Baldwin Wake Walker (Yaver Paşa)'ın Kaptanpaşaya sunduğu layiha dikkat çekicidir. Bu layihada Sir Baldwin Bahriye Mektebi'nde hocaların az olması sebebiyle talebenin boşa vakit geçirdiğini bu durumdan hocaların da rahatsız olduğunu belirterek okula ilave hocalar gönderilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yine aynı layihada Fransızcanın zorunlu ders olarak okutulması gerektiği de ifade edilmektedir. Sir, mektepteki ameli derslere de önem verilmesi gerektiğini belirterek, birinci sınıf (son sınıf) ve ikinci sınıf talebelerinin haftada bir gün öğleye kadar denizcilik dersi gördükten sonra öğleden sonrada denize açılarak öğrendiklerini tatbik etmesi gerektiğini de vurgulamıştır. Ayrıca ameli olarak, mektep meydanına gereken alet vesairenin konularak meydanın bir güverteye benzetilmesini ve talebenin burada eğitim yapmasını da tavsiye etmiştir. Yine mektepte işleyişin mevsimlere göre belirlenmiş bir vakit çizelgesi ile düzenlenmesi lüzumuna da değinmiştir⁷⁴. 1847 senesine ait bir belgede ise mektepte "*fünûn-ı*

⁷² Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, s. 25.

⁷³ BOA, İ. HR, 4/164.

⁷⁴ Selman Soydemir, "Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18 ve 19.Yüzyıllar)", s.8-10.

bahriye, usûl-ı hendese, ulûm-ı Arabî, ulûm-ı hikmet ve cebir, cerr-i eskal, cebirin hendeseye tatbiki, ressamlık, Fransızca, İngilizce” derslerinin okutulduğu anlaşılmaktadır. Aynı belgeden bu derslerin bazılarının hocalarının olmadığı ve bu durumun giderilmesi gerektiği de vurgulanmıştır⁷⁵. Patrona Mustafa Paşa'nın hazırladığı 1848 tarihli layihada da bu konuya değinilmiştir. Layihada hâlihazırda mektepte “*resim, cebir, cerr-i eskal*” hocası bulunduğu, bunların mektebin düzenini sağlamak için yetersiz olduğu ve mektebe yeni hocaların da tayin edilmesi gerektiğini belirtmiştir⁷⁶. Yine aynı layihada Mustafa Paşa, gerek güverte, gerek çarkçılık ve gerekse inşâiye öğrencilerinin 4. sınıftan 2. sınıfa kadar sınıflara ayrılmadan ortak ders olarak hepsine Arapça, hesap, usulü hendese, cebir, resim ve Fransızca derslerinin okutulması gerektiğini ifade etmiştir. Fakat ikinci sınıfa geçtiklerinde donanmada istihdam olacaklara hey'et, müsellesatı kürevî, navigasyon (seyr-i sefain) derslerinin verilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Çarkçı olacaklara ise; cerr-i eskal ilmi, teknik resim dersleri; İnşaiye sınıfındakilere ise gemi yapımı ve diğer gerekli tatbikatın tahsilinin gerekli olduğu bu layihada açıklanmıştır. Logaritma ve irtifa tashihi için gerekli cetvellerinin Frenk dilleriyle kullanıldığı, ancak bunlarla ve diğer hususlarla ilgili olarak Türkçe kitapların bulunmadığı da layihada ifade edilmiştir. Bu amaçla 100 adet mühendislik mecmuası ve 100 adet geometri usûlü kitabının alınması gerektiğini ifade eden Mustafa Paşa, bu derslerin Fransızca olarak öğretilmesini, ancak Türkçelerinin de elde bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca gerek bu dokümanlar ve gerekse derslerde lazım olacak diğer ders kitaplarının ehliyetli hocalar tarafından tercüme edilerek mektep matbaasında basılmasının gerektiği konusu da layihada belirtilmiştir.⁷⁷ Bu layihaya Bahriye Meclisi tarafından verilen cevapta layihada dile getirilen hususların doğru olduğu beyan edilmiş İngilizcenin mecburi ders, Fransızcanın da seçmeli ders olması gerektiği belirtilmiştir. Gerekli hocaların İngiltere'den getirilmesi için girişimlerde bulunulması da yine Bahriye Meclisi tarafından talep edilmiştir. Bahriye Meclisi ayrıca layihaya verdiği cevapta mektebe iki adet talim gemisi verilmesini de karara bağlamıştır⁷⁸. 1863 tarihli bir belgeden o tarihe kadar mektepte Rumca dersinin de olduğu anlaşılmaktadır. Belgeye göre o tarihte Rumca dersleri kaldırılması nedeniyle artık Rumca hocasına gerek olmadığı ifade edilmiştir⁷⁹. Sultan Abdülaziz döneminde

⁷⁵ DMA, ŞUB, 4/111 A.

⁷⁶ Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filasalar*, s. 13–14.

⁷⁷ Safvet, a.g.e, s. 15.

⁷⁸ Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filasalar*, s. 20.

⁷⁹ BOA, A. MK. T. MHM, 270/98.

mektepe buhar ve inşâiye sınıflarının da olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde mektepteki bölümler ve bu bölümlerde okutulan dersler ise şunlardı⁸⁰.

Güverte Sınıfları: Felekîyât, seyr-i sefain, ameliyat-ı harita, lisan-ı İngiliz, kitabet, arma tarifi, top talimi, yazı-i İngiliz.

İnşâiye Sınıfları: Cerr-i eskal, ecsâm-ı seyyâle, lisan-ı İngiliz, resm-i mücessem, kitabet, yazı-i İngiliz, resm-i inşâiyye.

Buhar Sınıfları: Fenn-i makine, cerr-i eskal, ecsam-ı seyyale, lisan-ı İngiliz, kitabet, yazı-i İngiliz, resm-i makine, resm-i mücessem.

Bu derslere ve bölümlere bakıldığında devrin teknolojisinin gereği olarak buhar sınıflarının açıldığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü gelişen zırh teknolojisi ve gelişen buhar teknolojisi, devrin padişahı Abdülaziz'in dikkatini çekmiş ve bu teknolojinin Osmanlı'da da gelişmesi için çaba harcanmıştır. Buhar sınıfı, gemi makineleri işletme mühendisi yetiştirmek için kurulmuş sınıflardı ve özellikle de vapurların İngiliz olan teknik personelinin etkinliğini kırmak amacıyla açılmış bir sınıftır⁸¹.

1868 senesine ait bir belgeye göre mektep nazırlığı görevini Eğinli Sait Paşa üstlenmiştir⁸². Belgede Sait Paşa'nın faziletleri ve kabiliyetleri övülmekte ayrıca paşanın mektebin eğitimi ile ilgili olarak hazırladığı 26 maddelik bir nizamnameden de bahsedilmektedir⁸³. Ancak bu nizamnameye ulaşılamamıştır. 1874 senesine ait bir belgede ise mektepte jimnastik dersinin olması gerektiği vurgulanmıştır⁸⁴. Belgeye göre Mekteb-i Harbiye'de olduğu gibi Bahriye Mektebi'nde de jimnastik dersinin yapılmasının faydalı olacağı belirtilmiştir. Ders hocasının temini amacıyla Mekteb-i Harbiye'de görev yapan jimnastik dersi hocasının Mekteb-i Bahriye'ye getirilerek çözüldüğü yine aynı belgeden anlaşılmaktadır. 1874 senesine ait bir belgede mektebin talim gemisinde olan üçüncü ve dördüncü sınıf talebelerinin bu süre zarfında gördüğü dersler belirtilmiştir⁸⁵. Belgede *Hüdâvendigâr* eğitim gemisindeki talebelerin imtihanlarının sonuçları da belirtilmiştir. Bu belgeye göre okulda talebelerin gördüğü dersler şunlardı: *Bahriye üçüncü sınıf*:

⁸⁰ Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, DKK Yay., s. 45.

⁸¹ Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, s. 286.

⁸² BOA, İ. DÜİT, 185/85.

⁸³ BOA, A. MKT. MHM, 427/34.

⁸⁴ DMA, ŞUB, 69/143 A.

⁸⁵ BOA, HRT, h, 132

Alât-ı rasadiyenin usûl-ı isti'mâli, rasat vasıtasıyla usûl-ı navigasyon, parakete ile navigasyon, tertibat ve manevra-i bahriye, ameliyât-ı melahiye, ta'rifat-ı fener, lisan-ı İngiliz, top talimi, seyf talimi, tüfenk talimi, buhar fenni, tarih-i Osmanî ve kitabet, resm-i mücemes, işaret talimi.

Dördüncü sınıf talebeleri de aynı dersleri görmektedir. Derslerin çoğunluğu uygulama dersleridir. Öğrenciler muhtemelen derslerdeki uygulama becerilerine göre not almış olmalıdırlar. Öğrencilerin ders esnasındaki disiplinsizliklerinin de dikkatle takip edildiği görülmektedir. Bu konuyla alakalı olarak 1875 tarihli bir belgede İngilizce dersinde sorulara cevap veremeyen talebelerin cezalandırıldığı görülmektedir⁸⁶. Belgede bahriye birinci sınıf talebesi 4 öğrencinin İngilizce dersinde Mrs. Woods'un sorduğu soruların hiçbirine cevap veremedikleri için paşa tarafından beş kere değnek vurulması cezasıyla cezalandırıldığı ve bu cezaların tatbik edildiği belirtilmektedir. 1876 senesine ait bir belgeden ise mektepte "*torpido*" dersinin okutulduğu anlaşılmaktadır. Belgede mektebin üçüncü sınıf talebelerine torpido dersinin okutulmasının irade-i seniyye gereği olduğu vurgulanmıştır. Yine aynı belgede ders için ihtiyaç duyulan malzemenin de mektebe gönderileceği belirtilmiştir⁸⁷.

1884 senesine ait bir belgede ise mektepteki derslerin sayısının artırılmasının talep edildiği görülmektedir. Belgede mektepte okutulan torpido, fenn-i harbi bahri ve İngilizce dersinin yanında son sınıfın programına "tercüme" dersinin de konulmasının önerildiği görülmektedir. Bu dersle ilgili olarak da mektebin İngilizce hocası Arif Efendi'nin görevlendirildiği belirtilmiştir⁸⁸. Mektepte teknolojik gelişmelerin yakından takip edilmeye çalışılmaktadır. Bu durum torpido eğitiminde olduğu gibi başka alanlar içinde geçerlidir. 1887 senesine ait bir belgeye göre bahriye ve tüccar kapitan mekteplerine "*fotoğraf*" dersi konmuştur. Belgeye göre Sanay-i Nefise Mektebi talebelerinden İhsan Efendi, 500 kuruş maaşla fotoğraf dersinin hocalığına getirilmiştir⁸⁹. 1887 senesine ait bir belgeden mektebi ilk üç derece içinde bitirenlerin kurmay subay olduklarını anlaşılmaktadır⁹⁰.

1888 senesinde "*Peygamber menkıbeleri*" dersinin programa eklendiğini görülmektedir⁹¹. Bu dersin programa konulmasının gerekçesi olarak hem

⁸⁶ DMA, MKP, 2/10

⁸⁷ DMA, MKP, 1/15.

⁸⁸ DMA, MKT, 449/94.

⁸⁹ DMA, ŞUB, 290/14 A.

⁹⁰ DMA, MKT, 519/75.

⁹¹ DMA, MKT, 517/81.

devletin teokratik yapısı hem de II. Abdülhamit'in izlediği panislamist siyaseti gösterilebilir. 1889 senesine ait bir belgeden mektepte bir torpido sınıfı açıldığını anlaşılmaktadır. Belgede mektepte var olan torpido derslerinin yetersiz olduğu belirtilmiş, torpido için ayrı bir sınıfın açılmasına karar verilmiştir⁹².

Mektepte nazarî dersler yanında ameli dersler de yapılmaktaydı. Nitekim 1892 tarihli bir belgede talebelere talim için *silah ve palaska* verildiği belirtilmektedir⁹³. 1892 senesine ait başka bir belgede ise mektep talebesinin talim derslerinde yeterince başarılı olmadıkları ifade edilmiştir. Belgeye göre başarısız olunan dersler; Jimnastik, yüzmek, filika çekmek dersleriydi. Belgede bu derslere yeterince önem verilmemesinin başarısızlığa sebep olduğu ifade edilmiştir. Aynı belgede talebelerin İngilizce dersinde okuyup yazdıkları ama telaffuz başarılarının düşük olduğu da ifade edilmiştir⁹⁴. 1893 tarihli sınav çizelgesine göre mektepte şu dersler okutulmuştur⁹⁵:

Bahriye birinci sınıf: Hey'et-i felekiye, seyr-i sefain, coğrafya-yı tabî, akaid-i diniye ve fezâil-i askeriye, kitabet, lisan-ı İngiliz, Osmanlı Bahriye Tarihi, tarama, tüfenk talimi, kılıç talimi.

Bahriye ikinci sınıf: Hey'et-i bahriye ve ameliyat-ı rasadiye, gemicilik fenni, topçuluk fenni, mesaha-i bahriye, fenn-i harbi bahri, hukuk-ı umûmiye-i bahriye, elektrik, kitabet, lisan-ı İngiliz, fotoğrafya, tüfenk talimi, matrak talimi.

İdadi birinci sınıf: Cebir-i adi, usûlu-ı hendese, tarih-i osmanî, kavaid-i kitabet, lisan-ı İngiliz, kara kalem resmi, ayak talimi.

İdadi ikinci sınıf: Cebir-i âla, usûl-ı hendese, tarih-i umûmi, coğrafya-yı Osmani, kitabet, lisan-ı İngiliz, kara kalem resmi, ayak talimi.

İdadi üçüncü sınıf: Müsellesat-ı müsteviye, cerr-i eşkâl, tarih-i umumi, kitabet, lisan-ı İngiliz, suluboya resim, tarama, jimnastik.

İdadi dördüncü sınıf: müsellesat-ı küreviye, hikmet-i tabîye, hendese-i resmîye, muhtasar tefazil ve temami, kitabet, lisan-ı İngiliz, suluboya resim, tarama, jimnastik.

⁹² DMA, EHB, 14/56.

⁹³ BOA, Y. PRK. ASK, 81/20.

⁹⁴ DMA, MKT, 723/56.

⁹⁵ BOA, Y. PRK. ASK, 79/38.

1896 senesinde mektebin programına “*Hukuk-ı Dûvel-i Bahri*” dersinin eklendiği görülmektedir⁹⁶. Bu dersin eklenmesinden Bahriye Mektebi’nde öğrencilere sadece savaş ile ilgili bilgilerin değil devrin uluslararası deniz hukukunun da öğretildiği anlaşılmaktadır. Bu durum oldukça önemlidir. Nitekim bu durum Hobart (Hampden Augustus Charles) Paşa’nın Girit isyanı sırasında şahit olduğu bir olaydan da anlaşılmaktadır⁹⁷. Girit isyanı sırasında abluka altında bulunan Girit’e gönderilen Hobart Paşa, burada bulunan Türk subayların yabancı gemilerin tacizleri karşısında uluslararası hukuku yeterince bilmedikleri için uluslararası hukuka aykırı davranmak korkusuyla oldukça pasif kaldıklarını görmüştür. Uluslararası hukuka hâkim olan Hobart Paşa, yaptığı bazı manevralarla uluslararası hukuka aykırı davranan yabancı gemileri haksız çıkararak ablukayı kırmaya muvaffak olmuştur⁹⁸.

1896 senesinde Bahriye Mektebi’nde de diğer mekteplerde olduğu gibi Tarih-i Umûmi derslerinin okutulduğunu görülmektedir⁹⁹. Deniz Müzesi’nde 823 demirbaş numarası ile kayıtlı ve üzerinde Bahriye Mektebi’nden 8 Ekim 1897 tarihinde gönderilmiş olduğuna dair not düşülen matbu kitapçıkta mektepte okutulan derslere yer verilmiştir. Bu belgeye göre mektebin bahriye birinci sınıfında, *seyr-i sefain*, *topçuluk*, *heyet-i adiyeye*, *mübadiî inşa*, *tarifat-ı makine*, *ganaim-i kavaid*, *coğrafya-yı tabi*, *İngilizce*, *kitabete*, *kılıç talimi*, *ihtiyari Fransızca*, *tarifat-ı arma* dersleri okutulmuştur.

Bahriye ikinci sınıfında, *heyet-i bahriye*, *topçuluk*, *gemicilik fenni*, *torpido*, *fenn-i harbi bahri*, *karaya asker sevki*, *hukuku düvel*, *İngilizce*, *kitabete*, *harita-i bahriye*, *kılıç talimi*, *ihtiyari Fransızca* dersleri okutulmuştur. 1893 yılı dersleriyle kıyaslandığında bu programda karşımıza yeni bir ders daha çıkmaktadır. “*Karaya asker sevki*” dersi muhtemelen yeni bir derstir. Değişen savaş şartları böyle bir dersin mektep programına girmesine yol açmış olmalıdır. Ayrıca 1848 senesinde Patrona Mustafa Paşa’nın hazırladığı layihadan beri Fransızca dersi ise seçmeli bir derstir. Bunun sebebi ise İngilizlerin dünya denizlerindeki üstünlüğüdür. 1910 senesinde İngiltere’de bulunan İbrahim Aşki Bey’den İngiltere’de bulunan bahriye mektepleri hakkında bir rapor

⁹⁶ DMA, MKT, 1009/69, ŞUB, 491/116

⁹⁷ Selman Soydemir, *Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18 ve 19.Yüzyıllar)*, s. 73-74.

⁹⁸ Sir Henry F. Woods, *Türkiye Anıları*, Çev: Fahri Çoker, Milliyet Yay. İstanbul 1976, s. 203.

⁹⁹ BOA, MF. MKT, 313/31.

hazırlamasının istendiğini bilinmektedir¹⁰⁰. İbrahim Aşki Bey Londra'dan döndükten sonra hazırladığı raporu Bahriye Nezareti'ne takdim etmiştir. Bu hususun müzakere edilmesi ve konuya ilişkin kararlar alınması yolunda bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonda İbrahim Aşki Bey, Kol Ağası Ahmet Tevfik Bey, Kol Ağası Mehmet Ali Bey, Yüzbaşı Rahmi Bey yer almışlardır. Bu komisyon bir layiha hazırlamıştır. Layihada özet olarak şu konulara yer verilmiştir¹⁰¹:

— Deniz kuvvetleri için ehliyet sahibi memurlar yetiştirmek önemle halledilmesi gereken ilk ve son meseledir.

— Süvariden dümen neferine kadar bütün gemi mürettebatının gemide göreve başlamadan önce layığıyla eğitilmesi anlamına gelen bahriyedeki eğitim-öğretim meselesi esas ıslahatın temelidir.

— Heybeli'deki Mekteb-i Bahriye'de talebe altı sene gibi uzun bir süre dört duvar arasında ve yazı tahtası karşısında ders görmektedir. Dersler, eksiklerle dolu ve düzensiz olmanın yanı sıra, ruhsuz olup öngörülen amacı sağlamaya kesinlikle uygun değildir.

— Konuların birbirleriyle ilgisi yoktur. Derslerin gemi hayatıyla ve gelecekteki görevlerle ilişkisi hiç görülmemektedir.

— Talebe ilme ve öğrenmeye istekli değildir. Öğretmenlerin ise gerçekten bilgili ve ehliyetli olup olmadıkları şüphelidir.

— Haddehane Mektebi ise gemilerdeki makineleri güzelce idare edecek ve çarkçıdan ziyade ancak fabrikalarda çalışacak ustalar yetiştirmektedir. Haddehanenin gerek eğitim öğretimle ilgili gerekse idaresiyle ilgili birçok noksanlık da bulunmaktadır.

— Aynı şekilde işaretçilik ve ser dümenlik gibi güverte hizmetlerinde öğretmen ve uzman yetiştirmek için de özel mektepler açılması gerekmektedir.

— Gemici olacak genci karada altı sene okutmak pek fazladır. Bu süre dört seneye indirilmeli, mektep gemisinde geçirilen sürede bir seneye indirilerek genç, bir an önce asıl harp gemilerine ve gerçek filo hayatına dahil edilmelidir.

— Mektepte bir müdür, dört sınıf subayı, bir yazı işleri ve bir de muhasebe kâtibinden oluşturulacak idare heyeti sadece askerî işlerin idaresinde

¹⁰⁰ DMA, MBN, 673/59.

¹⁰¹ Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihi*, s. 71.

sorumlu tutulmalı; mektep nezareti makamı, “Tedrisat-ı Bahriye Müdürlüğü” namıyla Bahriye Dairesi'ne nakledilmeli ve bu müdürlük, bütün Bahriye okullarının eğitim-öğretim işlerinden sorumlu olmalıdır.

— Talebe Mekteb-i Bahriye'de 4 sene tahsil gördükten sonra gemicilik, topçuluk, torpidoculuk gibi asıl meslek derslerini ve fen bilimlerinin daha yüksek konularını öğrenmek üzere bir senelik bir süre için mektep gemisine gönderilmelidir.

— Talebe, mektep gemisinde tahsilini tamamlayıp imtihan olduktan sonra mühendis olarak filoya gönderilmeli ve çeşitli gemilerde, hem ders görerek hem de zaman ve mekâna göre vazife üstlenerek üç sene müddetle bulundurulmalıdır.

Bu layihada öngörülenleri gerçekleştirmek üzere Tedrisat-ı Bahriye Müdürlüğü 14 Şubat 1911 tarihinde kurulmuştur. Mekteb-i Bahriye Nezareti de Tedrisat-ı Bahriye Müdüriyeti olarak anılmaya başlanmıştır¹⁰².

4.4. Ders Araç Gereçleri

Mektebin kuruluşundan itibaren ders araç gereçleri konusunda sıkıntı olduğu bilinmektedir. Özellikle ders kitabı temini önemli bir sorundur. Bunun en temel sebebi; *devrin denizcilik ilmini aktaracak Türkçe yazılmış kitap azlığıdır*. Nitekim bu sorunun çözümü için mektepte bir tercüme birimi kurulmuştur¹⁰³. Bu birimin hendese, navigasyon, coğrafya gibi bahriyeye dair kitapları tercüme ederek istifadeye sunması planlanmıştır. Mektep ile ilgili olarak bir layiha kaleme alan Sir Baldwin Wake Walker (Yaver Paşa) bu konuya değinmiştir¹⁰⁴. Sir, mektepteki mevcut matbaanın eksiklerinin giderilerek okutulan kitapların basılmasının yararlı olacağını belirtmiştir. Sir, bir talebenin ders göreceği ilme dair kitaptan mahrum kalırsa sıkıntı çekip tahsilinin uzayacağına dikkat çekmiştir. Aynı layihada talebelerin Fransızca öğrenmeye teşvik edilmesi gerektiği belirtilerek, gerekli kitapların da devlet tarafından karşılanması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁵

Sir, layihasında mektebin birinci sınıfındaki talebelere devlet tarafından bir oktant, bir ustuç ve bir adet Karadeniz ve Akdeniz haritaları verilmesini, mektepteki eğitimini tamamlayan talebelere teşvik için kendilerine

¹⁰² DMA, FB, 83/183.

¹⁰³ Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, s. 77.

¹⁰⁴ Selman Soydemir, *Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18 ve 19. Yüzyıllar)*, s. 8.

¹⁰⁵ Selman Soydemir, *a.g.e.*, s. 9.

bunların hediye edilmesini tavsiye etmektedir. Ayrıca Sir, Türkçe kitapların çoğaltılmasının gerektiğinden bahsederek mektepte kitap ve harita basılması için gereken bütün aletlerin toplanıp bahriyeye dair gerek Türkçe, gerek telif gerekse tercüme kitap yazıp getirenlere kitabın önemine binaen padişah tarafından ihsanda bulunulmasını ve bu durumun Takvim-i Vekayi'de yayınlanmasını tavsiye etmiştir¹⁰⁶. Sir Baldwin Wake Walker'ın bu layihası 1840 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁰⁷. 1848 senesinde hazırladığı layihada Patrona Mustafa Paşa da bu duruma değinmiştir¹⁰⁸. Mustafa Paşa dersler için gerekli olan 100 adet "Mecmuat-ül Mühendisin" ve 100 adet "Usûl-i Hendese" kitabının satın alınması gerektiğini belirtmiştir. 1852 tarihli bir belgede Londra'da Bahriye Mektebi için yaptırılan alet ve edevatın ekserisinin teslim alındığı ifade edilmiştir¹⁰⁹. 1853 tarihli başka bir belgeden ise Bahriye Mektebi için Londra'da alet edevat yaptırıldığı ve bunların bazılarının gönderildiğini anlaşılmaktadır¹¹⁰. 1854 tarihli bir belgede ise Londra sefirine bir mektup yazılarak 351 cilt İngilizce kitabın satın alınmasının istenmiştir¹¹¹.

1850 senesinde Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilen Binbaşı Emin Bey, dönüşünde denizcilikle ilgili 437 kitap getirerek mektebe önemli bir katkı sağlamıştır¹¹². 1854 tarihli başka bir belgeden ise sabık ders nazırı müteveffa Halil Efendi'nin Türkçeye tercüme ettiği "Navigasyon" kitabının basılarak mektepte ders kitabı olarak okutulmasına karar verildiği belirtilmektedir¹¹³. 1869 tarihli bir belgeden tatbikat dersleri için Londra'dan iki takım Akdeniz haritasının satın alınmasının istendiğini görülmektedir¹¹⁴.

4.5. Talim Gemisi ile Eğitim

Mektebin ameli eğitim kısmının en önemli bölümünü mektep gemisi ile açık denizlere çıkararak öğrenilen bilgilerin tatbik edildiği talim gemisindeki eğitim oluşturmaktaydı. Talebeler, eğitimlerinin son iki senesini mektep gemisinde tatbikat ile geçiriyorlardı. Patrona Mustafa Paşa'nın 1848

¹⁰⁶ Selman Soydemir, *a.g.e*, s. 9-10.

¹⁰⁷ Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, 266.

¹⁰⁸ Safvet, *Bahriyemiz Tarihinde Filasalar*, s. 15.

¹⁰⁹ BOA, A. MKT. NZD, 71/78.

¹¹⁰ BOA, A. MKT. MHM, 52/46.

¹¹¹ DMA, MKT, 22/65.

¹¹² Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, s. 40.

¹¹³ BOA, A. MKT. MHM, 73/72.

¹¹⁴ BOA, İ. DUİT, 185/78.

senesinde hazırladığı layihaya Bahriye Meclisi tarafından verilen cevapta talebelerin ameliyatı için şimdilik Akdeniz'de, ileride de okyanusta dolaşmak üzere mektebe bir iki tâlim gemisi tahsis edilmesi kararlaştırılmıştı¹¹⁵. 1847 senesine ait bir belgede ise talebenin sadece nazârî ilimle eğitilemeyeceği ameli eğitimin gerekli olduğu belirtilmiş ve bu durum şu sözlerle dile getirilmiştir¹¹⁶:

... Tersane-i Amire'de fûnûn-ı bahriyeye vakıf birkaç mümtaz zevat dahi mevcut olduğundan onların zir-i irade ve kumandasında olmak üzere bir iki münasib sefine talim gemisi itihaz olunub da içlerine lüzûmu mikdar şâkirdân vaz' olunarak Bahr-i Sefid'de keşt ü güzâr ettirilse ileride bir aralık birkaç sefine dahi Bahr-i Muhit'e çıkarılarak Fransa ve İngiltere'ye doğru gönderilse hem ziyade menfaatli ve hem veli ni'meti bi minnetimiz padişahımız efendimizin... olan şan-ı âlî-i hazret-i hilafet-penâhilerine tamamıyla muvafık keyfiyet-i hasene olaçağı...

1848 senesine ait bir belgede de mektep talebelerinin ameli eğitimlerinin yetersiz olduğu belirtilerek bunun giderilmesinin gerektiği ifade edilmiştir¹¹⁷. Müşavir Paşa adıyla anılan Sir Adolphus Slade, 1851 senesinde Peyk-i Zafer kalyonunun mektep gemisi haline getirilerek talimlere başlanılmasına dair bir layiha kaleme almıştır¹¹⁸. 1870 tarihli bir belgeden *Hüdâvendigâr* eğitim gemisinin Girit'in Suda limanında bulunduğu Bahr-i Sefid kumandanlığına bildirildiği görülmektedir¹¹⁹. 1873 senesinde Bahriye üçüncü sınıfa geçen Süleyman Nutki Bey hatıratında *Hüdâvendigâr* mektep gemisi ile yaptıkları geziden de bahseder. Süleyman Nutki Bey bu hatıratında İstanbul'dan yola çıkılarak Çanakkale'ye geldiklerini ve Çanakkale'de bir ay kadar kaldıktan sonra Selanik ve Golos'a uğrayarak orada günlerce kaldıklarının oradan Arnavutluk sahilindeki Vivar'a yolun büyük bir kısmını da yelkenle olmak üzere gittiklerini ifade etmiştir. Süleyman Nutki Bey, talim gemisi ile seyahat esnasında da derslerin devam ettiğini belirtmiştir.¹²⁰ Bu durum 1874 tarihli başka bir belgede de belirtilmektedir¹²¹. Belgede *Hüdâvendigâr* gemisindeki üçüncü ve dördüncü sınıf talebelerinin imtihan sonuçları verilmiştir. Süleyman Nutki Bey hatıratında kışı

¹¹⁵ Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filasalar*, s. 19.

¹¹⁶ BOA, İ. MSM, 16/368.

¹¹⁷ DMA, ŞUB, 4/209 B.

¹¹⁸ Selman Soydemir, *Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18 ve 19. Yüzyıllar)*, s. 61.

¹¹⁹ DMA, MKT, 112/118, MKT, 112/26.

¹²⁰ *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, Hazırlayan, Nurcan Bal, s.5- 6.

¹²¹ BOA, HRT. h, 132.

geçirmek için Girit'in Suda limanına gittiklerini ve bahara kadar orada kaldıklarını belirtir. Baharda Bingazi'ye oradan da Trablusgarb'a ve nihayet oradan da Tunus'a gittiklerini ifade etmiştir. Buradan tekrar üs olan Suda limanına ve oradan da 1874 senesi baharında İstanbul'a dönmüşlerdir¹²². Eylül 1874 tarihli bir belgede ise o güne kadar Akdeniz'de yapılan eğitim gezilerinin *Muhbir-i Sürur* gemisi ile Hint Okyanusu'na kadar uzatıldığı görülmektedir¹²³. Bu gezi ile ilgili olarak da Süleyman Nutkî Bey'in hatıralarında bilgilere rastlanmaktadır¹²⁴. Hatırate göre gemi İstanbul'dan çıktıktan sonra Portsaid'e hareket etmiştir. Oradan Hudeyde ve Kamaran adasına oradan Aden körfezine ve Basra'ya oradan da Karaçi'ye gitmiştir. Bu bölge Müslüman olmakla birlikte İngiliz işgali altındadır. Burada bölükler halinde karaya çıkan talebelere polis nezaret etmiş ve şehirde gezen bu talebelerin Fransız olduğu söylentisi yönetim tarafından halk arasında yayılmıştır. Süleyman Nutki Bey, bu durumu arkadaşlarından yabancı dili iyi olan birinin halk arasında konuşulardan anladığı ve halka biz Fransız değil Müslüman Türküz demesi üzerine kendilerinden Fatıha Suresi'nin okunmasının istendiğini ve bu surenin okunması üzerine halkın kendilerin çok büyük teveccüh gösterdiğini ifade etmiştir. Trenle bir haftalık yoldan gemiyi görmeye gelenlerin olduğunu ifade eden Süleyman Nutki, bu durumun kendilerini son derece etkilediğini ve kendilerinin sadece Osmanlı Devleti'ne karşı değil İslam âlemine karşı da sorumluluklarının arttığını düşündüklerini belirtmiştir. Gemi aynı yolla İstanbul'a dönmüş ve son sınıf talebelerini zorunlu olarak yaptıkları İzmit'teki top talimi, o seneki öğrencilerin uzun bir yolculuk yaptıkları için kaldırılmıştır. 1876 tarihli bir belgede de Mekteb-i Bahriye önünde eğitim için sürekli bir gemi bulundurulması zaruretinin olduğu belirtilerek münasip bir geminin mektebe verilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹²⁵

1887 senesine ait bir belgede talebelerin imtihanlarının son bulunduğu için tatile girmelerinin mecburi olduğu belirtilerek bu dönemin boş geçirilmemesi için bahriye sınıflarından iki sınıfın Gemlik ve İzmit körfezinde ameliyâtlı uğraşmaları maksadıyla *Nüvîd-i Fütûh* gemisiyle oraya hareket etmelerinin uygun olacağı ifade edilmiştir¹²⁶. 1889 tarihli başka bir belgede de mektep talebelerinin ikmal-i malûmat etmek üzere Hint, Çin ve Japonya taraflarına götürülmesi konusunda bir irade-i seniyyenin olduğu belirtilerek

¹²² *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, Hazırlayan, Nurcan Bal, s. 7-11.

¹²³ DMA, MKT, 207/116.

¹²⁴ *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, Hazırlayan, Nurcan Bal, s. 12- 20.

¹²⁵ DMA, MKP, 1/17.

¹²⁶ BOA, Y. PRK. ASK, 39/92.

bu gezi için de *Ertuğrul Fırkateyni'nin* görevlendirildiği belirtilmiştir¹²⁷. 1896 senesine ait bir belgede de Mekteb-i Bahriye son sınıf talebesinin ameliyât-ı melâhiye için *Nüvid-i Fütûh* berikiyle yirmi günlüğüne İzmit körfezi ve civarında dolaşacağı belirtilmiştir¹²⁸. 1907 tarihli bir belgede ise mektebe alınması planlanan talim gemisinin pahalı olmasından ve şu anda da buna bütçenin elvermemesi nedeniyle mevcut vapurlardan birinin mektep gemisi olarak kullanılmasına karar verildiği belirtilmiştir.¹²⁹ Süleyman Nutki Bey'in hatıralarından son sınıf öğrencilerinin İzmit'te top atışı eğitimi aldıkları da anlaşılmaktadır.¹³⁰ Yukarıda bahsedilen bu gemiler dışında *Heybetnümâ*, *Mehmet Selim Fırkateyni*,¹³¹ *Feth-i Bülend Korveti*, *Âsâr- ı Tevfik*, *Muîn-i Zafer Korveti*, *Tîr-i Müjgân*, *İclâliye Korveti*, *Preveze Gambotu*, *Peyk-i Şevket Torpido Kruvazörü* gibi gemiler de mektep gemisi olarak kullanılmıştır.¹³²

4.6. Yurtdışına Gönderilen Talebeler

Osmanlı devletinde yurt dışına öğrenci gönderme düşüncesi 18. yüzyıl sonlarına doğru başlamıştır. Bu dönemde Halil Hamit Paşa 1784 senesinde İstanbul'da bulunan Fransa büyükelçisi ile 30 öğrencinin gönderilmesi konusunda anlaşmaya varmıştır¹³³. Osmanlı Devleti'nde Avrupa'ya gruplar halinde eğitim-öğretim için öğrenci gönderen ve bunu devlet politikası haline getiren kişi II. Mahmut'tur¹³⁴. Bu dönemde Avrupa'nın çeşitli ülkelerine Harbiye, Bahriye gibi askeri okullardan öğrenci gönderildiği gibi diğer alanlardan da öğrenci gönderilmiştir¹³⁵. Avrupa'ya öğrenci göndermenin temel amacı ülkeyi her alanda ilerletmektir. Bu ilk önce askeri sahada başlatılmıştır. Çünkü devrin devlet adamları yeni ve modern bir devlet kurmak arzusundaydı. Öğrencilerin gönderilmesi sadece bu amaca yönelik olmamıştır. Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi Osmanlı'nın modernleşme teşebbüslerinde önemli bir yer tutmuştur. Devrin padişahları Avrupa'ya giden kişilerden çok şey beklemişlerdir. Çünkü bu kişiler oralarda aldıkları eğitimle memleketin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan çıkmasına öna-

¹²⁷ BOA, Y. MTV, 38/136.

¹²⁸ BOA, Y. PRK. ASK, 114/37.

¹²⁹ BOA, MV, 117/35.

¹³⁰ *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, Hazırlayan, Nurcan Bal, s. 12- 21.

¹³¹ Şakir Batmaz, *Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi*, s. 73.

¹³² Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihi*, s. 44-49, 53-60.

¹³³ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773 - 1923)*, s. 26.

¹³⁴ Mustafa Gençoğlu, *Osmanlı Devleti'nce Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830-1908) -Bir Grup Biyografi Araştırması-*, Hacettepe Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2008, s. 20.

¹³⁵ Mustafa Gençoğlu, *a.g.t.*, s. 20-22.

yak olacak kişiler olarak görülmüşlerdir. Avrupa ülkelerinde açılan ilk daimi elçiliklerin bile en önemli vazifelerinden biri o ülkelerdeki gelişmeleri takip ederek bu gelişmeleri ülkelere aktarmaktı. Bu dönemde askeri denizcilik eğitimi için gönderilen ilk kişi Ahmet Efendi isimli bir kişidir. Bu şahıs Brest Bahriye Mektebi'ni bitirdikten sonra Fransız donanmasına ait bir gemide staj yapmış ve 1839 senesinde İstanbul'a dönmüştür¹³⁶. Yurt dışına denizcilik eğitimi için gönderilenlerin çoğu İngiltere'ye gönderilmiştir¹³⁷. Bu ülkeye gönderilenler yabancı subaylara kapalı olduğu halde İngiliz Donanması'nda ihtisas yapabilme imkânı bulmuşlardır¹³⁸. İngiltere'ye bahriye tahsili için gönderilen öğrencilerin oradaki dersler esnasında not tutmalarının yasak olduğu da anlaşılmaktadır¹³⁹.

1835 tarihli bir belgede İngiltere'de bulunan dört tane mühendis hakkında bilgi verilmektedir¹⁴⁰. Belgeye göre mühendislerin kontratlarının tutarı olan 15.616,5 kuruş masrafın Tersane-i Âmire hazinesinden karşılanmasının gerektiği ifade edilmektedir. Bu durum bu kişilerin denizcilik eğitimi için İngiltere'ye gönderildikleri izlenimi vermektedir. 1850'li yıllarda iyi dereceli mezunlar beşer sene müddetle staj ve tahsil yapmak üzere Londra'ya gönderilmiştir¹⁴¹. 1851 tarihli bir belgede de Londra'da bahriye öğrencilerinin olduğu anlaşılmaktadır¹⁴². Belgeye göre Kaptanpaşa tarafından Londra'daki öğrencilerin durumu Londra sefirine sorulmuş, bunlardan üçünün İstanbul'a doğru yola çıktığı belirtilmiştir. Aynı belgede İngiltere'den dönen öğrencilerin tersanede ve donanmada istihdam edilmesinin faydalı olacağı da belirtilmiştir. Belgenin devamında ise üç öğrenci hariç kalan dokuz öğrencinin de geri gelmesi Kaptanpaşa tarafından istenmiş ve üçünün tahsillerini devam ettirdikten sonra dönmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Muhtemelen aynı döneme ait başka bir belgeden Londra'da 18 öğrencinin bulunduğu anlaşılmaktadır¹⁴³. Aynı belgeden öğrencilerden üçünün bir müddet daha orada ikmal-i malûmat için kalması istenirken diğerlerinin ise ülkeye çağrıldığı anlaşılmaktadır. 1854 tarihli bir belgede ise Londra'da tahsilini tamamlayan Mekteb-i Bahriye talebesi olan Hasan

¹³⁶ Mustafa Gençoğlu, *a.g.t.*, s. 22.

¹³⁷ Mustafa Gençoğlu, *a.g.t.*, s. 85.

¹³⁸ Mustafa Gençoğlu, *a.g.t.*, s. 87.

¹³⁹ Mustafa Gençoğlu, *a.g.t.*, s. 108.

¹⁴⁰ BOA, C. BH, 67/3163.

¹⁴¹ Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Deniz Tarihine Ait Makaleler*, DKK Yay., İstanbul 1965, s. 5.

¹⁴² DMA, ŞUB, 12 /5A, Ayrıca BOA, A. AMD, 52/21.

¹⁴³ BOA, A. AMD, 33/45.

Efendi'nin Dersaadet'e doğru Paris'ten yola çıktığı belirtilmiştir¹⁴⁴. 1856 tarihli olduğu tahmin edilen bir belgede de Londra'ya gönderilen bahriye talebeleri hakkında bilgi verilmektedir. Belgede Londra sefiri Kostaki Efendi tahsil için Bahriye Mektebi ve diğer mekteplerden gelen öğrencilere bir nazır tayinin gerekli olduğunu belirtmektedir. Bunun üzerine Umur-u Ecnebiye Nezareti mütercimliğinde müstahdem Mösyö Redhouse'un daha önceki hizmetleri ve tecrübelerinden dolayı aylık 20 lira ile bu göreve tayin edildiği ifade edilmiştir¹⁴⁵. Bu makamın ihdas edilmesinin sebebi, buradaki öğrencilerin her türlü denetimini sağlamak ve sorunlarını da takip etmektir¹⁴⁶. Belgede ayrıca öğrencilerin aylık *15 lira 3 şilin 4 pence* olan ücretlerinin kendilerinin hüsnü tahsilleri için verilecekleri mektebin ücreti ile birlikte öğrenci başına aylık 22,5 lira olarak artırıldığı ifade edilmektedir. 1858 tarihli bir belgede ise Londra'ya gönderilmiş 18 Mekteb-i Bahriye talebesinin tahsillerini bitirdikleri ancak bunların fabrika, donanma gibi yerlerde pratik yapmalarının gerektiği üzerinde durulmuş, bunların bu sıradaki masraflarının 1041 lira tuttuğu ve bunun Tersane-i Amire hazinesinden gönderileceği ifade edilmiştir¹⁴⁷. Osmanlı Devleti yurt dışına sadece talebe göndermemiş, zabitanadan da eğitim için yurt dışına gönderilenler olmuştur. Yurt dışına gönderilen zabitanın bir kısmı ülkeye döndükten sonra donanma içerisinde eratin eğitimi, donanmanın teknik anlamda ilerlemesi ve ayrıca modern cihazları, silahları kullanmayı öğrenmesi gibi işlerde istihdam edilmiştir. Bir kısmı ise Bahriye Mektebi'nde muallimlikle vazifelendirilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak ulaşılan belgelerden birisinde Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilen bir subay ile ilgili bilgi verilmektedir¹⁴⁸. Avrupa ülkelerinin pek çoğuna eğitim amacıyla zabıt ve talebe gönderilmişse de ABD bu konuda sıkça ilişki içerisinde olunan bir devlet değildir. 1850 tarihli belgede ise Mekteb-i Bahriye hocalarından Binbaşı Emin Bey'in ABD'ye gidecek olan sefaret baş tercümanı ile birlikte ABD'ye hareket edeceği ve orada tahsil-i funun eyleyeceği vurgulanmıştır. Emin Bey, denizcilik eğitimi ile alakalı 437 adet kitapla ABD'den dönmüş ve dönüşünde Mekteb-i Bahriye ders nazırı olarak tayin edilmiştir¹⁴⁹. 1904 senesinde Bahriye Mektebi talebeleri de ABD'ye gönderilmiştir¹⁵⁰.

¹⁴⁴ BOA, HR. MKT, 77/99.

¹⁴⁵ BOA, A. AMD, 71/80.

¹⁴⁶ Mustafa Gençoğlu, *Osmanlı Devleti'nce Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830-1908)*, s. 78.

¹⁴⁷ DMA, ŞUB, 31/105 A.

¹⁴⁸ DMA, ŞUB, 9/180 B.

¹⁴⁹ Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihi*, s. 40.

¹⁵⁰ Kenan Sayacı, *a.g.e.*, s. 71.

4.7. Mektepte İmtihanlar

Mektep talebeleri eğitimleri sonunda imtihana tabi tutuluyorlardı. Bunun süresi zaman zaman değişiklik göstermiştir. 1846 tarihli bir belgede imtihanların her sene yapılmasının mektebin nizamı gereği olduğu belirtilmiştir¹⁵¹. Sınavların mektebin ders nazırı, mektep nazırları ve bahriye meclisi tarafından görevlendirilen kişiler tarafından oluşturulmuş imtihan heyeti tarafından yapıldığı yine aynı belgeden anlaşılmaktadır. Belgeye göre 2. 3. ve 4. sınıf talebelerine *fünun-ı bahriye*, *coğrafya*, *heyet*, *ulum-ı felekiye* derslerinden sorular sorulmuştur. Soruların üç tanesini bilene alâ (iyi), iki tanesini bilene orta, bir tanesini bilene de zayıf notlar verilmiştir. İmtihan sonucunda 15 öğrenci ikinci sınıftan birinci sınıfa, 36 öğrenci üçüncü sınıftan ikinci sınıfa, 18 öğrenci de dördüncü sınıftan üçüncü sınıfa geçmiştir. 1846 senesine ait bir belgede de yine imtihanlarla ilgili olarak bilgiler verilmektedir. Bu belgeye göre, Mekteb-i Bahriye talebesinin imtihanı usulüne göre her sene yapılmaktadır. Fakat talebelerden tersane ve ona bağlı birimlerde çalışan mektep talebeleri tersanede olmaları dolayısıyla imtihanlara girememekte ve mekteptekiler gibi terfi edememektedirler. Bu durumun düzeltilmesi tersane yönetimi tarafından talep edilmiş, Bahriye Meclisi'nin de onayıyla tersanedekilere Bahriye Mektebi tarafından ayrıca bir imtihan yapılması kararlaştırılmıştır¹⁵². Mustafa Paşa'nın layihasını hazırladığı 1848 senesinde mektepte dört sınıf olmasına rağmen imtihanların üç sınıf için iki senede bir yapılmasından dolayı mektebin süresi en zeki ve çalışkan bir talebe için bile yedi seneye çıkıyordu¹⁵³. Mustafa Paşa'nın layihasında bu durumun düzeltilerek öğrencilere her sene sonunda imtihan yapılmasını imtihanında başarısız olan öğrencilerin bir sene daha okuduktan sonra yine başarısız olurlar ise mektepten atılıp bahriye neferi olarak askerlik hizmetini tamamlaması gerektiği de ifade edilmiştir¹⁵⁴.

Bundan sonra imtihanların daha düzenli bir hale getirildiği görülmektedir. 1850 senesine ait olduğu tahmin edilen bir belgede resim dersinin imtihanının tersanede yapılması istenmiştir¹⁵⁵. İmtihanlara zaman zaman padişahların da katıldıklarını görülmüştür. Sultan Abdülmecit'in imtihanlara katıldığı bilinmektedir¹⁵⁶. Padişah Abdülaziz'in de imtihanlara katıldığı

¹⁵¹ DMA, ŞUB, 4/59 A.

¹⁵² BOA, İ. MVL, 86/1760.

¹⁵³ Fevzi Kurtoğlu, *Deniz Mektepleri Tarihçesi(1928-1939)*, s. 23.

¹⁵⁴ Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filasalar*, s. 14.

¹⁵⁵ BOA, A. AMD, 26/24.

¹⁵⁶ Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, s. 40.

görülmektedir. Sultan Abdülaziz Osmanlı deniz gücüne büyük önem veren bir padişahı. Donanmanın gelişmesi için maddi manada büyük paralar harçayarak büyükçe bir donanma oluşturmuş, Osmanlı Devleti'ni devrin önemli deniz gücü olan ülkeleri arasına sokmuştu. Kendisinin bu ilgisi donanmaya yetişmiş eleman temin eden Bahriye Mektebi'ne de yansımıştır. Padişah, imtihan dönemlerinde kendisi mektebe gelir ve kendisine ayrılan Hünkâr Dairesi'ne geçer, burada kendisi için hazırlanan tahta otururdu. Özel hazırlanan hareketli tahta vasıtasıyla talebeye soru yöneltir ve cevap alırdı. Tahtanın yapısından dolayı talebe ve padişah birbirini göremezdi. Tahta hareketli bir tahta idi. Padişah tahtaya soruyu yazar ve talebenin görmesi için çevirirdi. Talebede cevabı yazar tekrar çevirir ve bu şekilde padişah cevabı görürdü¹⁵⁷. Bu tahta ve padişah tahtı halen Deniz Lisesi Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. 1883 tarihli bir belgede imtihanların hangi aralıklarla yapılmasının istendiğine dair bilgi yer almaktadır. Belgede talebenin tahsil ettiği ilim ve fenni ne derece öğrendiğinin anlaşılması için her üç ayda bir ara imtihan yapılması gerektiği belirtilmiştir¹⁵⁸. Yine aynı belgeye göre senede bir kere umûmi imtihan yapılmalıdır. Bu imtihanlara talebenin hazırlanması için sene içerisinde yazılı olan derslerden yazılı, şifahi olan derslerden ise şifahi olarak her üç ayda bir imtihan yapılarak umûmi imtihana talebenin hazırlanmasının kural haline getirildiği görülmektedir. 1887 tarihli başka bir belgede de imtihanların yapıldığına dair şu bilgiye rastlanmıştır¹⁵⁹:

Saye-i maarif vaye-i hazret-i padişahide Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-i Şahane şâkirdânının imtihan-ı umûmileri bil icra ol babda tanzim olunan cetvel ile tersim eyledikleri on kıta resim manzur-i âli buyurulmak üzere arz ve takdim kılınmış olmağla ol babda ve her halde emr ü ferman hazret-i veliyyü'l emrindir.

Bahriye Nezareti'nden saraya gönderilen 1891 tarihli bir belgede, umûmi imtihanların yapıldığını gösterir cetvelin, talebelerin yaptıkları resimlerin fotoğraflarının ve talebelerin fotoğraflarının gönderildiği ifade edilmektedir¹⁶⁰. 1893 tarihli Seraskerlikten Bahriye Nezareti'ne gönderilen başka bir belgede ise içinde bulunan senenin Şubat ayının dördüncü gününden itibaren icra olunacak umûmi imtihanlara mümeyyiz sıfatıyla atana-

¹⁵⁷ Şakir Batmaz, *Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi*, s. 91.

¹⁵⁸ DMA, MKT, 387/27.

¹⁵⁹ BOA, Y. MTV, 26/66.

¹⁶⁰ BOA, Y. MTV, 43/73.

cak zabitanın isim listesinin gönderilmiştir¹⁶¹. Bu yıllarda okulda sınavlar şu şekilde yapılmaktaydı:

Sene ortasında hususî denemeler imtihanlar olurken sene sonunda umumî imtihanlar olurdu. Hususî imtihanlar mektepteki hocalar tarafından oluşturulan mümeyyiz heyeti tarafından yapılırdı. Umûmî imtihanlar belirleyici olardı ve geniş katılımlı bir heyet tarafından yapılırdı. Ayrıca hem hususî hem de umumî imtihanlardan 15 gün kadar önce ders kesimi yapılarak talebenin imtihanlara hazırlanması için süre verilirdi. Ayrıca bu süre zarfında “müzakere açmak” denilen bir usûl vardı. Buna göre üst sınıf talebeleri imtihanlara alt sınıf talebelerini hazırlamak için kendi isimleri namına sınıf açarlar ve alt sınıf talebeleri buralara kaydolarak imtihanlara bu talebe gözetiminde hazırlanırlardı. İmtihanlardaki not değeri ise şu şekilde idi: Umûmî imtihanlarda resim, jimnastik, talimin tam notu 20 puan ve diğer derslerinki 45 puan idi. Husûsî imtihanlarda ise 20 puanlık derslerinki 10 puan diğer dersler ise 20 puan üzerinden değerlendiriliyordu¹⁶².

Umûmî imtihanlardaki notun 45 üzerinden değerlendirildiği 1893 tarihli bir sınav çizelgesinden de anlaşılmaktadır¹⁶³. 1899 tarihli bir belgede de imtihanlardan sonra evlerine izine gitmek isteyen Bahriye ve Tüccar Kaptan Mektebi talebelerinin ramazan bayramının bitimine kadar izinli sayıldıkları görülmektedir¹⁶⁴. Deniz müzesi kütüphanesinde 823 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan ve ilk sayfasına el yazısıyla düşülen nottan 8 Ekim 1897 tarihinde Mekteb-i Bahriye'den gönderildiği anlaşılan matbu kitapçıkta mektep dersleri ve mektebin işleyişi ile ilgili olarak tanzim edilen bir nizamname bulunmaktadır. Üzerinde basıldığı ve yürürlüğe girdiği tarih yoktur. Bu kitapçığın 12. sayfasında imtihanlarla ilgili olarak şu bilgilere yer verilmiştir:

Talebe her üç ayda bir hacedân tarafından şifahi olarak husûsî imtihana tabi tutulacaktır. İcra edilecek umûmî imtihanlar da husûsî imtihanlar gibi şifahi olacaktır. Umûmî imtihanlar ders hocaları ve mektep nazırının da onayıyla Bahriye Nezareti tarafından seçilecek kişiler tarafından yapılacaktır. Herhangi bir dersten 5 numaradan daha düşük olan talebe sınıf geçemeyecektir. İdadî ve bahriyede birer sene sınıf geçemeyen talebe nefer olarak donanmaya gönderilecektir. Bir talebeye her sene için 50 puanlık bir ahlak notu verilecek aldığı cezalar bu puanı düşürecektir. 50 puanın kırkını cezalarla düşüren talebe ne-

¹⁶¹ BOA, Y.MTV, 74/88.

¹⁶² Şakir Batmaz, *Abdülhamit Donanmasında Bir Bahriyeli*, s. 69.

¹⁶³ BOA, Y.PRK. ASK, 79/38.

¹⁶⁴ BOA, Y.MTV, 197/118.

fer olarak donanmaya gönderilecektir. 1904 tarihli bir belgeden de imtihanlarda 1. ve 2. olanlara padişah tarafından altın ve gümüş maaş madalyası tevcih edildiği anlaşılmaktadır¹⁶⁵.

Devrin önde gelen devlet adamlarının imtihanlara mümeyyiz sıfatıyla katıldıkları da bilinmektedir. 1848 tarihli imtihanında serasker, kaptanpaşa, hariciye nazırı, maliye nazırı, ticaret nazırı, zaptiye müşiri, evkaf nazırı, Londra sefiri, Kastamonu valisi, Edirne valisi, Sayda valisi gibi yetkililerin mümeyyiz sıfatıyla katılmışlardır¹⁶⁶.

SONUÇ

Osmanlı Devleti askeri alandaki mağlubiyetlerden dolayı batıyı takip ihtiyacını daha fazla hissetmiştir. Bu amaçla yapılan işlerden birisi de ordu ve donanmaya nitelikli eleman yetiştirmek için Avrupa usulünde eğitim kurumları olan mühendishaneler kurulmasıdır. Bu amaçla ilk etraflı teşebbüs 1770 senesinde yaşanan Çeşme faciasından sonra kurulan Mühendishane-i Bahri-i Hümayûn olmuştur. Fakat uzun sayılabilecek bir dönem buradan istenilen fayda sağlanamamıştır. Osmanlı Devleti'nde denizcilik eğitime verilen önem bununla da sınırlı değildir. Osmanlı Devleti özel Bahriye Mekteplerinin açılmasına da müsaade ederek nitelikli eleman ihtiyacını gidermeye çalışmıştır.

Sultan III. Selim döneminden sonraki yıllarda Sultan II. Mahmut döneminde 1830'lara kadar mektep neredeyse unutulmuş durumdadır. Sultan II. Mahmut ve özellikle Tanzimat dönemi pek çok alanı etkilediği gibi Mekteb-i Bahriye'yi de etkilemiş, mektepte yeniliklere yol açmıştır. Mektebe 1830'larda el atılmış ve mektebin 1851 senesine kadar Heybeliada'ya taşınmasına imkân sağlayacak faaliyetlere girişilmiştir. Bunun neticesinde mektep Heybeliada'ya yeni bir binaya taşınmış, yeni ve daha düzenli bir eğitime kavuşmuştur. Mektep Nazırı Patrona Mustafa Paşa tarafından 1848 senesinde hazırlanan layiha mektep tarihinde eğitimin ilerlemesi adına bir dönüm noktasıdır. Bu layiha ile önemli bir sorun olan mektebe talebe temini meselesi belirli bir kurala bağlanmaya çalışılmıştır. Mektebe talebe temini konusundaki en temel sorun Osmanlı eğitimin sisteminin en alt eğitim kurumları ile en üst eğitim kurumları arasında bulunması gereken okul türlerinin bulunmaması idi. Talebe temini meselesini çözmek için 1851 senesinde Bahriye Mektebi'nin idadi sınıfları açılmıştır. Mektebe alınacak talebenin

¹⁶⁵ DMA, MKT, 1526/1.

¹⁶⁶ BOA, A. M., 5/78.

yaş sınırı da ilk dönemlerde önemli bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum mektebin eğitim süresiyle de alakalıdır. 1838 senesinde mektebe alınacakların 10 yaşından küçük olmayacakları belirtilirken bu durum ilerleyen senelerde değişiklik göstermiştir. Daha sonraki senelerde 14-15 yaşlarında olanların mektebin idadi kısmına kabûl edildikleri görülmektedir. Mektebe alınacak öğrencilerin mezun oldukları okullar için önceleri belli bir kural yoktu. Daha sonraki dönemde mektebin idadi sınıflarının açılmasıyla buralardan bahriye sınıflarına öğrenci temin edilmeye başlanmıştır. İdadi sınıflarına ise rüştiyelerden öğrenci temin edilmekteydi. Daha sonra askeri rüştiyeler kurularak bu okullardan idadilere öğrenci temin edilmeye başlanmıştır. Fakat askeri rüştiyeler yeterince öğrenci yetiştiremediği için sivil rüştiyelerden de öğrenci temin edilmeye çalışılmıştır. Mektebe Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Müslüman ve Gayri Müslim unsurlardan da talebe kabul edilmekteydi. Müslüman unsurlardan Araplardan öğrenci alınması siyasi bir hareket olarak görülmektedir. Çünkü uzak eyaletler olan Arap eyaletleri 19. yüzyıl sonlarına doğru devletten kopma eğiliminde idiler. Bu eğilimi panislamist siyaset ile bertaraf etmeye çalışan Osmanlı Devleti, bu siyasetin bir gereği olarak bu bölge halkından olan kişilerin çocuklarını Bahriye Mektebi'ne kabul ediyordu. Devletten kopma eğiliminde olan Gayri Müslim unsurlarda Bahriye Mektebi'ne kopma eğilimini engellemek için kabûl ediliyorlardı. Bunun haricinde devlet erkânının çocukları da mektebe ayrı bir konumda kayıt ediliyorlardı. Bu durum mektebin açıldığı ilk dönemden itibaren görülmektedir. Bunun en temel sebebi ise mektebe alınan bu çocukların nispeten diğer çocuklara göre daha iyi bir eğitimden geçmiş olmalarıdır. Mektebe öğrenci temini konusundaki sıkıntıyı ortadan kaldırmak için İstanbul dışından da öğrenci temini yoluna gidilmiş ve sahil eyaletlerindeki öğrencilerinde mektebe diğer eyaletlerdeki öğrencilere göre öncelikli olarak kayıtlarının yapılması kararlaştırılmıştır. Bunun sebebi ise sahil eyaletlerinden gelen öğrencilerin denizciliğe daha yatkın olduklarının düşünülmesidir.

Mektebin eğitim süresinin 1840'larda 7-8 sene gibi bir süreye çıktığı görülmektedir. Mektebin eğitim süresini etkileyen en temel sorun ülkedeki eğitim sistemin tam olarak bir sisteme oturtulamamasıdır. Çünkü 1848 senesinde Patrona Mustafa Paşa tarafından hazırlanan layihada mektebe alınacak talebelerin darülfünun mezunu olmaları gerektiği belirtilmektedir. Fakat Darülfünunun kurulamaması bu şartın uygulanamamasına sebep olmuştur. Yapılan düzenlemelerle mektebin eğitim süresi Bahriye sınıflarında 4 sene olarak belirlenmiştir. Bu sürenin 2 senesi teorik 2 senesi ise gemilerde olmak üzere pratik eğitimden ibaretti. İdadi sınıfları da 4 senelik eğitim yapmaktaydılar. Bu süreler zaman zaman değişiklik göstermiştir. Mektebin

öğrenci sayısı da yıllara göre değişiklik göstermekle birlikte hiçbir zaman donanmanın bütün ihtiyacını karşılayacak sayıda eleman mektepte yetiştirilememiştir.

Mektepteki eğitim sisteminde Tanzimat dönemine kadar Fransız etkisi daha belirgin iken Tanzimat dönemiyle birlikte mektepte İngiliz tesiri etkili olmaya başlamıştır. Çünkü İngilizlerin deniz hâkimiyetleri Bahriye Mektebinde de İngiliz tedris esaslarının etkili olmasına yol açmıştır. II. Abdülhamit dönemine kadar da bu durum devam etmiştir. Bu dönemde Alman denizcilik heyetlerinin etkileri görülmektedir. Mektepte denizcilikle ilgili temel derslerin yanında Arapça, Farsça gibi dersler de okutulmuştur. Batı dili olarak önceleri Fransızca dersi okutulmakta iken 1840'lardan itibaren İngilizce ana yabancı dil dersi olurken Fransızca dersi seçmeli ders haline gelmiştir. Mektep okutulan dersler mektepteki bölümlere göre de değişiklik göstermekteydi. Mektepte okutulan dersler zamanla değişiklik göstermiştir bunun temel sebebi değişen ve gelişen şartlardır. Sultan Abdülaziz dönemiyle birlikte mektepte buhar ve zırhlılara dönük derslerin koyulduğu görülür. Ayrıca Sultan II. Mahmut döneminden itibaren yurt dışına öğrenci ve zabıt yeni gelişmeleri öğrenmesi gönderilmeye başlanır. Mektepte teknik bilgileri içeren dersler olduğu gibi uluslararası deniz hukuku ile ilgili derslerde gösterilerek subay adaylarının diploması konusunda bilgili olmaları amaçlanmıştır. Mektepte dini bilgiler veren derslerin de olması devletin teokratik yapısının bir sonucudur. Mektep talebelerinin eğitimleri sadece teorik değildi. Mektep gemisi ile talim yolculuğu yapmakta mektepteki eğitimin bir parçasıydı. Mektepteki eğitimin son iki senesi talim gemisinde yapılan tatbiki eğitim idi. Bu eğitim Akdeniz ve Marmara denizinde yapılırdı. Akdeniz'e yapılan seyahatte öğrenciler denizciliğe dair tatbiki eğitim alırlardı. Marmara denizindeki eğitim ise İzmit körfezindeki top talimi idi. Mektebin talim gemisi ile yaptığı eğitim bazen Hint Okyanusu'na kadar uzatılmıştır.

Ders araç gereçlerinin temini konusu da okulun kuruluşundan itibaren mühim bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Teknik aletlerin yurt dışından temin edilmesi yoluna gidilmiştir. Dersler için gereken kitaplarda yurtdışından temin edilmiştir. Gerekli ders kitaplarının temini için yurt dışından getirilen kitapların tercüme edilerek mektep matbaasında basılarak talebe dağıtıldığı da görülmektedir. Daha sonraki dönemde yerli hocalar tarafından da ders kitapları yazılmıştır.

Mektebin öğretim elemanı temini de sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bunun çözümü için yurtdışından hoca temin edildiği gibi ülke içinde de subayların dönem dönem mektepte ders verdikleri görülmektedir. İlerleyen senelerde yetişmiş eleman sayısının artmasıyla bir sorun olmaktan büyük ölçüde çıkmıştır.

Osmanlı Devleti Sultan II. Mahmut dönemi ile birlikte pek çok alanda olduğu gibi askeri alanda da büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde çeşitli sahalarda eğitim görmek üzere Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiştir. Denizcilik eğitimi içinde Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiştir. Bu sayede denizcilik sahasındaki gelişmelerin takip ve Osmanlı'da tatbik edilmesi amaçlanmıştır. Denizcilik eğitimi için gönderilen öğrencilerin çoğunun İngiltere'ye gönderildiği görülmektedir. Bunun sebebi İngiltere'nin o dönem denizcilikteki üstünlüğüdür.

Mektepte talebeler eğitimlerinin sonunda imtihandan geçiriliyorlardı. İmtihan süreleri mektebin kuruluş yıllarından itibaren değişiklik göstermiştir. İlk zamanlar bazı sınıflarda iki senede bir imtihan yapılırken bazı sınıflarda ise senede bir imtihan yapılmaktaydı. Daha sonraki senelerde Mektepte imtihanlar bir heyet tarafından yazılı ve sözlü olarak yapılmaktaydı. Bu imtihanlar sene içerisinde ve sene sonunda yapılmaktaydı. Mektepte yapılan imtihanları zaman zaman padişahların da mektebe gelerek izledikleri görülmektedir.

Bahriye Mektebi kuruluş amacı olarak ve eğitim içeriği itibarıyla askeri bir okuldu. Fakat ülkedeki sivil denizcilik hizmetlerinin ihtiyacını karşılamak üzere mektep bünyesinde Tüccar Kaptan Mektebi'nin de açıldığı görülmektedir. Bu mektebin amacı sivil gemiler için çarkçı ve kaptan gibi elemanları yetiştirmektir. Çünkü yerli ticaret gemilerinde bu elemanların çoğu ya İngiliz ya da Rum ahaliden oluşmaktaydı. Bu gruplar ise Müslüman ahalinin bu sektörde söz sahibi olmasına mani oluyorlar ve bir çeşit tekel oluşturuyorlardı. Bunu engellemek amacıyla 1884 senesinde bu mektep kurulmuştur. Bu mekteplerden beklenen sonuçlar bir şekilde elde edilemeyince II. Meşrutiyet döneminde okul kapatılmıştır.

Bahriye Mektebi üç temel bölümden oluşuyordu. Bunlar; güverte, inşâiye ve makine idi. Güverte bölümü genel olarak güverte subayı denilen muharip sınıf iken diğer bölümler teknik sınıflar idi. İnşâiye sınıfı gemi inşa etmek üzere yetiştirilen mühendislerin eğitim gördüğü sınıftı. Makine bölümü ise gemi makinelerinin işleyişinden sorumlu olan subayların yetiştirildiği sınıftı.

Mektep zaman zaman padişahlar tarafından ziyaret edilmiştir. Bu ziyaretler padişahın mektebe verdiği önemi göstermesi bakımından önem taşırlardı. Mektep ayrıca hem ülkede bulunan yabancı misyon temsilcileri hem de ülkeye gelen yabancı heyetler tarafından ziyaret edilmiştir. Osmanlı Devleti bütün çabalarına rağmen içinde bulunduğu olumsuz şartlar yüzünden mektepte istediği iyileşmeleri hiçbir zaman istenilen ölçüde yapamamıştır.

Nitekim mektepte yenileşme ve ıslahat çalışmaları hiçbir zaman bitmemiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşında olduğu dönemde ve hatta müta-reke döneminde bile bu çalışmaları yapmaya çalıştığını görmek mümkündür.

Kaynakça

A. Deniz Müzesi Arşivi

1. Erkân-ı Harbiye-i Bahriye

DMA; EHB, 14/56.

DMA, EHB, 44/132.

2. Fabrikalar Bölümü

DMA, FB, 83/183.

3. Mülga Bahriye Nezâreti

DMA; MBN, 57/73.

DMA; MBN, 673/59.

4. Mektepler Bölümü

DMA; MKP, 1/33, 34, 35;

DMA; MKP, 1/15.

DMA; MKP, 1/17.

DMA; MKP, 1/35.

DMA; MKP, 2/10.

5. Mektûbî Bölümü

DMA; MKT, 4/60.

DMA; MKT, 22/65.

DMA; MKT, 60/38.

DMA; MKT, 112/26.

DMA; MKT, 112/118.

DMA; MKT, 140/44.

DMA; MKT, 194/18.

DMA; MKT, 207/116.

DMA; MKT, 215/34.

DMA, MKT, 239/13.

DMA; MKT; 241/33.
 DMA, MKT, 349/12.
 DMA; MKT, 387/27.
 DMA; MKT, 396/75.
 DMA; MKT, 449/94.
 DMA; MKT, 517/81.
 DMA; MKT, 519/75.
 DMA, MKT, 580/11.
 DMA; MKT, 723/56.
 DMA; MKT, 739/14.
 DMA; MKT, 1009/69.
 DMA; MKT, 1305/32.
 DMA; MKT, 1526/1.
 DMA; MKT, 1672/4.

6. Şûrâ-yı Bahrî Bölümü

DMA; ŞUB, 4/59 A.
 DMA, ŞUB, 4/111 A.
 DMA; ŞUB, 4/209 B.
 DMA; ŞUB, 9/180 B.
 DMA, ŞUB, 12 /5A.
 DMA; ŞUB, 31/105 A.
 DMA; ŞUB, 69/143 A.
 DMA; ŞUB, 139/32A.
 DMA; ŞUB, 290/14 A.
 DMA, ŞUB, 491/116.

7. Tersaneler Bölümü

DMA; TRS, 988 A/32.

B-Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Sadaret, Mütferrik Evrakı

BOA; A. M, 5/78.

2. Âmedi Kalemî Divan-ı Hümâyûn Evrakı

BOA; A. AMD, 26/24

BOA; A. AMD, 28/51.

BOA; A. AMD, 33/45.

BOA, A. AMD, 52/21.

BOA; A. AMD, 67/95.

BOA; A. AMD, 71/80.

3. Sadaret, Mektûbî Mühimme Kalemi Evrakı

BOA; A. MKT. MHM, 52/46.
 BOA; A. MKT. MHM, 73/72.
 BOA; A. MK. T. MHM, 270/98.
 BOA; A. MKT. MHM, 427/34.
 BOA; A. MKT. MHM, 459/64.
 BOA; A. MKT. NZD, 51/48.
 BOA; A. MKT. NZD, 71/78.
 BOA, A.MKT. NZD, 189/13
 BOA; A. MKT. NZD, 312/49.

5. Sadaret, Mektûbî Kalemi Umûm Vilâyât

BOA; A. MKT. UM, 54/17.

6. Cevdet Bahriye

BOA, C. BH, 67/3163.
 BOA, C. BH, 125/6079.

7. Haritalar

BOA; HRT, h, 132.

8. Hariciye Nezareti Mektûbî Kalemi Evrakı

BOA; HR. MKT, 77/99.

9. İrade, Dosya Usûlü İradeler Tasnifi

BOA; İ. DUİT, 185/78.
 BOA; İ. DUİT, 185/85.

10. İrade, Hariciye

BOA; İ. HR, 4/164.

11. İrade, Meclis-i Mahsus

BOA; İ. MMS, 16/368.
 BOA, İ. MMS, 52/2262.
 BOA; İ. MMS, 106/4535.

12. İrade Meclis-i Vâlâ

BOA; İ. MVL, 199/6201.

BOA; İ. MVL, 86/1760.

13. Maarif Nezareti Mektubî Kalemi

BOA; MF. MKT, 38/70.

BOA; MF. MKT, 50/39.

BOA; MF. MKT, 313/31.

14. Meclis-i Vâlâ

BOA; MV, 117/35.

15. Yıldız Mütenevvî Maruzat

BOA; Y. MTV, 26/66.

BOA; Y. MTV, 38/136.

BOA; Y. MTV, 43/73.

BOA; Y. MTV, 74/88.

BOA; Y. MTV, 197/118.

BOA; Y. MTV, 290/17.

16. Yıldız Perâkende, Askeri Maruzat

BOA; Y. PRK. ASK, 39/92.

BOA; Y. PRK. ASK, 79/38.

BOA; Y. PRK. ASK, 81/20.

BOA; Y. PRK. ASK, 114/37.

17. Yıldız Perâkende, Mâbeyn Başkitâbeti Maruzat

BOA; Y. PRK. BŞK, 17/45.

C-DİĞER KAYNAKLAR

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi* (Başlangıçtan 1999'a Kadar), 7. Baskı, İstanbul 1999.

Bahriye Salnamesi, On Sekizinci Tertip, Matbaa-i Bahriye, Sene 1328.

Bal, Nurcan, *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, GKB. DKK Yay., İstanbul 2003.

Batmaz, Şakir, *Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi*, İstanbul 2010.

Batmaz, Şakir, *Abdülhamit Donanmasında Bir Bahriyeli, Donanma Zabiti Emin Yüce'nin Hatıraları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Batmaz, Şakir, *II. Abdülhamit Devri Osmanlı Donanması*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2002.

- Gencer, Ali İhsan, "Özel Bahriye Mektepleri Hakkında Bir Genelge (1851)", *İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7-8, , İstanbul 1977, s.413-417.
- Gencer, Ali İhsan, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, TTK Yayınları Ankara, 2001.
- Gençoğlu, Mustafa, *Osmanlı Devleti'nce Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830-1908) –Bir Grup Biyografi Araştırması-*, Hacettepe Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2008.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "*Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı*", 150. Yılında Tanzimat, Yayına Hazırlayan; H. Dursun Yıldız, TTK Yayını, Ankara 1992, s. 335 – 395.
- Koçer, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773 – 1923)*, MEB. Yayınları, İstanbul 1991.
- Kurtoğlu, Fevzi, *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1928-1939)*, Genel Kurmay Bşk. Deniz Şubesi Yayınları, İstanbul 1941.
- Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filasalar*, Matbaa-i Bahriye, Nisan 1329.
- Sayacı, Kenan, *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, DKK Yayınları. Tarihsiz.
- Soydemir, Selman, *Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18 ve 19.Yüzyıllar)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.
- Şehsuvaroğlu, Halûk Y., *Deniz Tarihine Ait Makaleler*, DKK Yay., İstanbul 1965.
- TDV İslâm Ansiklopedisi*, "Bahriye Mektebi" Maddesi, İstanbul 1991, c. 4, s.509.
- Ünlü, Rasim, *Deniz Lisesi Tarihçesi*, DKK Yayınları. Tarihsiz.
- Woods, Sir Henry F., *Türkiye Anıları*, (Çeviren: Fahri Çoker), Milliyet Yay. İstanbul 1976.

